филателистички гласник

година IV
јун
2016

часопис за теорију и праксу филателије
e-mail: filatelisticki.glasnik@gmail.com
цена: 350 динара

15

САДРЖАЈ

Уводник 3

Преглед издања Поште „Србија" март 2016 - мај 2016 4

Увођење поштанских марака у Србији 1866. [1] - Миодраг Р. Вуковић 5

150 година штампања првих српских поштанских марака 14

Нова књига: Serbian Military Postal System in Exile 1916 – 1918. 16

Организација поште на Солунском фронту – проф. др Милан Радовановић и Љиљана Ђорђевић 18

Српски ратни заробљеници и интернирци у логорима Централних сила 1916 – 1918 [4] - Заробљенички логори у Бугарској – Миодраг Вуковић 26

Три издања ФНР Југославије с мотивима из привреде: „Привреда" (I), (II) и (III) [2] – Младен Вилфан 33

Има много Yeni Bazar-a - Миодраг Р. Вуковић 43

Преписка ратних заробљеника и интернираних лица из Србије, посредством Међународног комитета Црвеног крста [12] – Војислав Беговић 47

Поштанске марке и политика националне заступљености [10]-доц. др Вида Зеи 55

Штампање редовних марака у Републици Српској [5] – Зоран Р. Бошковић 59

Деведест година аеродрома у Панчеву (1923-2013) - Драгана Ружић 65

ФИЛАТЕЛИСТИЧКИ ГЛАСНИК

Часопис за теорију и праксу филателије

Ставови објављени у текстовима појединих аутора нису нужно и ставови редакције, тако да не сносимо одговорност за евентуалну штету насталу њиховим објављивањем.

Право коришћења: Чланци објављени у „Филателистичком гласнику" могу се даље објављивати искључиво уз сагласност аутора. Делови чланака могу се објављивати уз обавезно навођење потпуне референце и уз поштовање ауторских права аутора и издавача.

Излази четири пута годишње:
20. март, 20. јун, 20. септембар и **20. децембар**

Издавач и одговорни уредник: **Владимир Милић**

Сарадници: **Војислав Беговић, Миодраг Вуковић, Милан Радовановић, Младен Вилфан, Зоран Бошковић, Вида Зеи, Љиљана Ђорђевић, Драгана Ружић и Угљеша Стефановић**

Лектор: **Јулка Симовић**

Дизајн и графичка обрада: **Владимир Милић**

e-mail: **filatelisticki.glasnik@gmail.com**

Штампарија: **Instant system, Црнотравска бб, Београд**

На задњој корици:
Факсимил Закона о пошти из 1866.
(Извор Миодраг Вуковић)

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
656.835.91.(497.11)
ФИЛАТЕЛИСТИЧКИ гласник : часопис за теорију и праксу филателије / одговорни уредник Владимир Милић. – Год. 4, бр. 15 (јун 2016)- . – Београд : Владимир Милић, 2013-. -21 cm
Тромесечно
ISSN 2334-7147 = Филателистички гласник (Београд. 2013)
COBISS.SR-ID 196133132

Journal Philately Theory and Practice

Articles in this issue of "Filatelisticki glasnik" do not necessarily reflect the opinion of the Editorial

Articles in this journal, unless otherwise stated, may be reproduced with authors permission only.

Published four times a year:
20th March, 20th June, 20th September and 20th December

Publisher and Editor: **Vladimir Milic**

Contributors: **Vojislav Begovic, Miodrag Vukovic, Milan Radovanovic, Mladen Vilfan, Zoran Boskovic, Vida Zei, Ljiljana Djordjevic, Dragana Ruzic and Ugljesa Stefanovic**

Lecturer: **Julka Simovic**

Design: **Vladimir Milic**

e-mail: **filatelisticki.glasnik@gmail.com**

Printed by: **Instant system, Belgrade**

Price: **4 EUR + postage**

Image on the back cover:
Facsimile of the Post Act from 1866.
(Source Miodrag Vukovic)

ISSN 2334-7147

9 772334 714007

УВОДНИК

Аура коју имају поштанске марке одавно им је обезбедила место у култури сваког народа. У мају 1921. Растко Петровић борави у Македонији – са св. Наума јавља се Слободану Јовановићу, уреднику Српског књижевног гласника. *(...) прелазили смо чак у државу Албанију која ми се чини много културнија но што сам се надао – имају марке, пасоше, окружне начелнике и.т.д.* Нажалост, такво схватање поштанских марака (синонима за филателију) одавно није у складу са домаћом културном праксом. Шира друштвена подршка организованој филателији потпуно је изостала.

Књига М.Р.Вуковића *Serbian Military Postal System in Exile 1916 – 1918*, најављена у мартовском броју *Гласника*, ових дана ушла је у званичну дистрибуцију.

Током месеца маја приређена су три успела филателистичка догађаја: у Дому војске Србије у Београду представљен је други том монографије проф. др Милана Радовановића *Неми сведоци – Срби и Французи у Северној Африци.* У оквиру трибине ПТТ музеја Култура путем поште одржана су два предавања. Прво предавање, посвећено 150-годишњици штампања првих српских поштанских марака, одржао је г. Предраг Антић на основу свог студијског излошка *Кнежевина Србија,* а друго *Србија у Великом рату – Срби на Крфу 1916. године* проф. др Милан Радовановић. Оба предавања пратила је одлична видео подршка. Сва три догађаја, поред високог квалитета предавача, повезује изузетна посета и пажња јавности.

Некада велика регионална филателистичка изложба Балканфила преживљава уз формалну подршку FEPA (*BALKANFILA 2016* held under the Recognition of the Federation of European Philatelic Associations /FEPA/). FEPA уважавање је богато цитирано актима којих ће се организатор придржавати. Дакле: GREX и FREGEX, GREV, SREV. Светски и европски излагачки и оцењивачки стандарди на једном месту. Или, можда нешто друго? Како, иначе, разумети златну медаљу за изложак албанског излагача Илира Мете *Stamps of Kosovo*, приказан (и оцењен!) у почасној класи (A 2. Honour class) у Тирани. Да ли је то нова полит-филателистичка пракса?

На Балканфили 2016, у класи Поштанска историја, изложак Александра Боричића *Partisan correspondence of Yugoslavia, 1943-1945* (5 витрина) освојио је златну медаљу (86 поена), а изложак Ивана Тангла Peterwardein in the *Pre-Stamp Philately, 1771 - 1850* (1 витрина) велику златну медаљу (90 поена); у класи Максимафилија, изложак Драгоша Петровића *Development of Building and Architecture in the South-East Europe* (5 витрина) освојио је позлаћену медаљу (76 поена); у класи Фискална филателија, изложак Николе Љубичића *Revenue stamps of Serbia 1881-1914* (5 витрина) освојио је велику позлаћену медаљу (80 поена).

Чини нам се да би, у Србији, изложбе у локалу покренуле ствар с мртве тачке. Само, и за њих је потребан не само новац (додуше мали) већ и организација тј. друштва која овде постоје само на папиру.

Уредник

Преглед издања Поште „Србија“ у периоду март - мај 2016.

Датум	бр.	Назив	Табак	тираж	КПД	МК
07. III 2016.	553 III	Милева Марић Ајнштајн – редовна марка 23 дин – III група - (гладак папир, полусјајна гума, година 2016. уместо 2014.)	10x10 (100)	2 000 000	/	/
16. III 2016.	671 672 673 674	Заштићене животињске врсте – WWF – лептири 23 дин 46 дин 50 дин 70 дин	(5x5) 20+5	50 000	2	/
13. IV 2016.	675 676	Наука 23 дин – 50 год Математичке гимназије у Београду 46 дин – 225 год Карловачке гимназије	5x5 (25)	65 000	2	/
27. IV 2016.	677 678 679 680	Фауна 23 дин – дабар 46 дин – орао 50 дин – белоглави суп 70 дин – видра	(5x5) 20+5	45 000	2	/
09. V 2016.	681 682	Европа – размишљај зелено 69 дин – 100 дин –	(3x3) 8+1	 100 000 45 000	1	/
26. V 2016.	683 684	Европска заштита природе 50 дин – Кучајско-Бељанички планински масив 74 дин – Пештерско поље	(3x3) 8+1	45 000	1	/

Преглед доплатних марака у периоду март - мај 2016.

Датум	бр.	Назив	Табак	Тираж	Период употребе
21. IV 2016.	69	Медаља се осваја срцем – Рио 2016	10x10 (100)	750 000	21. IV 2016.-28. IV 2016.
08. V 2016.	70	Недеља Црвеног крста	10x10 (100)	750 000	08. V 2016.-15. V 2016.

Приредио Угљеша Стефановић

Поводом 150 годишњице издања прве српске марке (1/13. мај 1866), Филателистички гласник објављује студију Миодрага Р. Вуковића из 1971. (објављена у српском Филителисти и хрватској Филателији), илустровану примерцима из збирке Кнежевина Србија - Предрага Антића. Чланак је за ову прилику приредио Владимир Милић.

Значај ове студије, базиране на документима до којих је Вуковић дошао у Архиву Србије, је вишеструк, а пре свега у томе што је дала коначан одговор на питање класификације новинских марака „грбуша". На овај начин, студија је направила, „корак од 1 до 2", док је „корак од 0 до 1" направио Евжен Дероко, својом књигом Историја поштанских марака Србије.

Миодраг Р. Вуковић

УВОЂЕЊЕ МАРАКА У СРБИЈИ [1]

Нови закон о поштама обнародован је 25. јануара 1866., те је средином фебруара по налогу Министарства финансија (МФ), формирана комисија која је имала задатак да одреди потребе марака. На основу статистичких података за задње четири године, комисија је одредила да се штампа: 120 000 комада од 20 пара, по 10 000 комада од 10 и 40 пара и по 4 000 комада од 1 и 2 паре. Имајући у виду Бераров извештај, МФ се обратило Министарству иностраних дела са молбом да се испита да ли би се марке могле штампати у Бечу, јер:

„да се ове марке у Србской државној штампарии израде скопчано є нуким тегобама"

док ће се у Бечу

„оне много савршеніє, лепше, брже и євтиние фабрицирати моћи, ако наравно аустрийско правителъство да своє саизволеніє" [1]

Министарство иностраних дела повело је преговоре, а у међувремену се комисија поново састала и донела правила о руковању маркама, а и извршила је извесне коректуре тиража. Према извештају комисије, потребе пошта у Србији за једну рачунску годину биле су:

20 000 комада марака од 40 пара чаршиских

200 000 комада марака од 20 пара чаршиских

12 000 комада марака од 10 пара чаршиских

6 000 комада марака од 2 паре чаршиске

4 000 комада марака од 1 паре чаршиске [2]

МУД је прихватило ове податке и унело их у

„Наставление за Гс Ст. Раичевића, фактора држ. Књигопечатне"

[1] Архив Србије, Министарство финансија, 1870., (одељење) А, фасцикла X, р. бр. 59
[2] Архив Србије, Министарство финансија, 1870., (одељење) А, фасцикла X, р. бр. 59

По „настављењу", главни циљ Раичевићевог пута у Беч био је:

„да се што пре у бечкой држ. штампарији израде под тамо уведеном контролом нужне за наше поште марке, кое ће те по потреби одчасти овамо послати одчпасти засебно са штемпловима и другим из истъи израђеним производима овамо донети"

Како Књигопечатња у то време није располагала ни уређајима за „мједопечатњу" и „челикопечатњу", ни људима обученим за ту врсту штампе, Раичевићу је било стављено у задатак и да се упозна са

„целом манипулацином око овог посла, и набавићете сав око тога нужан материял и оруђа, како бъи доцние мъи овде поштанске марке без туђе помоћи израђивати могли."

Како су надлежна аустријска министарства отезала са давањем одобрења за почетак штампања, марке нису могле бити на време, те је К. Цукић јавио 25. априла 1866. С. Христићу:

„Наређено є, да се сутра пачатаю и вама пошлю поштанске марке од 1 и 2 паре као найнуждение за поште наше. Марке од 10, 20 и 40 пара ниосу могле на време бити готове, и зато ће се морати до извршения овога на поштама примати и далє наплате у новцу." [3]

Чим је примило ово писмо, поштанско телеграфско одељење Министарства унутрашњих дела преузело је потребне кораке да о овом обавести поште и јавност, те је под бројем ОНо. 594 од 26. априла упутило циркуларно писмо поштама и обавештење за Српске новине:

„По тачки петой наставления од 13. Тек. М. ОХо. 487 имали би пошилъяатељи одъ 1. маия ове год. Плаћати маркама таксе поштанске за писма и остале пошилъке поштом за писма.

Но како є Министаръ финансиє писмом одъ ююченањи АНо. 2250 явио да ће бити готове само марке за новине а марке за писма да немогу иби до 10г идућег месеца: тако Министаръ унутръ. Дела препоручуе пошти той, да она и у будуће докле не буду марке готове, наплаћуе таксе поштанске у звечећем новцу, и да исте таксе показуе и у картама и у дневницама по доякошнєм начину

За Београд, Кладово и Алексинац а само таксе за новине наплаћиваће се маркама коє ће се истой пошти послати ради продає."

Обавештење је послато Српским новинама и слично је по садржају и објављено је у броју 47 од 26. априла 1866.

[3] Архив Србије, Министарство унутрашњих дела, Поштанско-телеграфско одељење , 1866, нефасциклирана грађа, деловодни број ОНо. 594

Прво штампање

Министар финансија наредио је Књигопечатњи да 26. априла буде у потпуности на расположењу посебној комисији упућеној да контролише штамање новинских марака.

„Ова ће комисија протоколарно одредити понајпре фарбу артиє и масти за поедине родове маркий, присуствиваће и печатаню, и по свршеном послу ставиће под свој печат штемплове и форме, а уништиће материял непотребан, па о све ће сачинити протокол; а управителъство ће послати марке, пошто ий гумира, Министерству ун. Дела, а штемплове и остало Министерству финансиє" [4]

Интересантно је да ни у једном документу који сам пронашао нема ни трага о томе колику количину треба штампати. По свему судећи, остављено је да буде штампано онолико марака колико се то може за један дан. Марке су иначе штампане оловним клишеима изливеним од дрвених матрица, у табачићима од по дванаест комада. Марке су незупчане, јер, како то каже Берар, зупчање је:

„... нека скривеност, коју Управителъство није могло засад докучити..." [5]

О завршеном штампању комисија је поднела извештаје МУД и МФ, али је за филателисте свакако значајнији извештај Министарству финансија будући да су у њему дати прилично прецизни подаци о самим маркама.

„Наредбом Господина министра финансиє од данашнег АНо. 2250 састављена комисия из подписани лица, дала є у Државной књигопечатнъ у неном присуству израдити 1944 ком. Марки по 2 паре и 2014 ком од єдне паре вредности; прве су марке на артий голубичасте боє и печатане су фарбом угасито-зеленом, а оне друге су на ариє отворене ружичне боє а печатане су фарбом жућкасто-зеленом.

Пошто є комисия задити иой посао извршила уништила є материял непотребан, а израђене марке предала Управитиљству државне књигопечатнє на употреблене . А штемплове и форме у дрворезу одузевши ставила ий е под своим печатима и такође ии предала реченом Управителъству.

О овоме извршеном послу има чест комисия упонизности известити Господина Министра..." [6]

Значај овог документа је и у томе што нуди решење проблема „грешке у боји". Наводно је још Дероко тврдио да је установио регуларност ове

[4] Архив Србије, Министарство финансија, 1870., (одељење) А, фасцикла XIV, р.бр. 59
[5] ПТТ Архив бр. 11, Београд 1965/66
[6] Архив Србије, Министарство финансија, 1870., (одељење) А, фасцикла XIV, р.бр. 59

марке, односно да је и двопарка штампана прво у зеленој боји, али је то прећутао да би филателистима учинио услугу. Колико је ова прича тачна није ми познато, но чињеница је да ова марка ни у ком случају не може бити грешка у боји, будући да ни по боји ни по папиру не одговара марци од 1 паре тзв. „првог" штампања. Како један јаснији документ (код трећег штампања) доводи у сумњу ову веродостојност дефиниције боја, један од проблема који треба решити је да није случајно у питању проба која је додата регуларним маркама, те је грешком уписана њена боја. Лично ипак верујем да је зелена двопарка регуларна марка, као и то да ни вредност од 1 паре до сада регистрована као прво штампање не спада овде. На то ме упућује чињеница да се њена боја никако не може подвести под „жућкасто-зелену", те сматрам да су марке регистроване као прво штампање заправо продукт трећег штампања „грбуша".

Својим писмом Но. 1980 од 28. априла, Берар је званично обавестио МУД о достављању ових марака, а према реверсу начелника Шарчевића. Мада чудан по свом садржају, овај реверс је веома интересантан јер је изгледа писан поступно, како се одвијала израда марака:

„162 листа по 12 комада на множину од 2 паре ..... 1944 ком.

170 листа по 12 комада на є дном листу од 1 паре .. 2040 ком.

Горнъи 162 комада сви и од далъни 170 дато є 30 листа Госп. Миши Литографу а кусур од 140 листа предато Управителъ.

Примия од Литографа налеплени

162 листића по 12 – 1944 (2 паре)

30 листића по 12 – 2040 (1 паре), а 140 дадо му на подлеплъиване.

На марке ове, коє ће вам г. Маноило Димић Магационер у пакету овде запечаћеномъ у натури оредати, послаће те ми реверс да сте примили, а я ћу тек сутра званично одговорити да шалем.

Берар"

При дну реверса записано је:

„Примио сам 1944 комада марки по 2 паре, и 2000 комада по 1 пару

Рад Л. Сарчевић" [7]

Значај овог реверса састоји се у томе што показује да су прво биле израђене марке од 2 паре, и да су вероватно само оне и 30 табачића марки од 1 паре били „подлепљени" 26. априла, док је остали 140

[7] Архив Србије, Министарство унутрашњих дела, Поштанско-телеграфско одељење , 1866, нефасциклирана грађа, деловодни број ОНо. 620

табачића мараки од 1 паре гумирано и предато заједно са осталим Шарчевићу тек сутрадан 27. априла 1866.

По пријему марака, ПТ одељење послало их је поштама у Београду, Алексинцу и Кладову својим писмом ОНо. 608 од 28. априла 1866:

„Како ће се за новине, коє изван Србиє излазе, те коє се поштама на одправлъне предавале буду, одъ 1. идућегъ мца наплаћивати по чл. 9 под 8. Закона о поштама, тако ради олакшице у наплаћиваню исте таксе наштампане су марке од 2 и 1 паре чаршиске; па одъ исти марки Министеръ унутр. Дела шале пошти той:

Пошти Београдкой

1404 комада по две паре у вредности 70 ½ гроша чаршиски и 1500 комада по єдну пару у вредности 37 ½ гроша чаршиски.

Пошти Александровачкой

300 комада по две паре у вредности 15 гроша чаршиски и 300 комада по єдну пару у вредности 7 ½ гроша чаршиски.

Пошти Кладовской

240 комада по две паре у вредности 12 гроша чаршиски и 240 комада по єдну пару у вредности 6 гроша чаршиски.

Препоручуюћи иой, да о исправном приему исти марки поднесе одма известиє.

А марке ове продаваће пошта онима кои ий захтевали буду, и то по вредности коя є на њима означена, али пошто се неможе подкусуриваня чинити на мане одъ 10 пара, то неће она продавати за маню суму од 10 пара" [8]

Све поште потврдиле су до 30. априла пријем марака, те су оне пуштене у промет 1. маја као што је и било предвиђено.

Сви службени подаци о тиражу и расподели потпуно се поклапају са подацима које је Стеван Поповић дао капетану Шенеку.

Друго штампање

Ускоро су се ове количине марака показале недовољним, те се МУД већ 11. маја обратило Министру финансија „да би изволели издати наредбу, да се што је пре могућер начини још 18.000 комада марке по 2 паре и толико марки по 1 пару, па да им се исте марке одма пошаљу". Министар

[8] Архив Србије, Министарство унутрашњих дела, Поштанско-телеграфско одељење , 1866, нефасциклирана грађа, деловодни број ОНо. 608

финансија преузео је потребне кораке, те је штампање марака почело 13. маја у 8 часова у присуству исте комисије.

Штампање марака још је било у току када је стигла молба поште у Алексинцу да јој се пошаље 1000 комада марака од 2 паре, те је 19. маја старији поштар београдске поште Т. Остоић подигао на реверс 85 листа (1020 комада) ових марака, а рачуновођа поштанско-телеграфског одељења Балукџић послао их истог дана. Алексиначка пошта потврдила је пријем 22. маја. При дну Остоићевог реверса записано је:

„имао би да пр. 18360 п 2

примио 2580

дакле 15780 треба 1560 по 2 п. и 100 по

и 17100 од 1 пару јер је примио 1200 комада

Судећи по овоме, Остоић је подигао све марке које су до 19. биле сасвим готове. У прилог томе говори и извештај Васе Берара МУД-у, у коме јавља да је штампано 18.300 комада од 1 паре и 18360 комада од две паре које доставља:

„у два пакета под прот. Но. 2168 и то:

15 780 ком од 2 паре у 1 пакету, а 2580 ком. од 2 паре у 1 реверсу поштара г. Остоића

17 100 ком. од 1 паре у 1 пакету, а 1200 ком. од 1 паре у 1 реверсу истог поштара Остоића као што је речено свега 36 660 ком[9]

и да се марке достављају МУД-у, и то 1200 ком. од 1 паре и 2580 комада од две паре на реверсу Остоића, а остатак у два пакета.

Изузев оних 1020 комада од 2 паре, тога дана није експедована ни једна друга марка, о чему сведочи потврда Т. Остоића на Бераровом извештају:

„24. маја подписати примио 17340 ком. марке по 2 паре, 18300 ком. марке по єдну пару".

Одмах по пријему марке су послате поштама у Београду и Алексинцу. Том приликом Београд је добио 17300 комада марака по 1 пару и 17340 комада марака по 2 паре, а Алексинац преосталих 1000 комада од 1 паре, што су потврдили 27. маја односно 3. јуна 1866.

Из свих ових података може се видети да су марке од 1 паре доспеле у промет 20. маја, а од 2. паре 25. маја 1866.

---

[9] Архив Србије, Министарство унутрашњих дела, Поштанско-телеграфско одељење , 1866, нефасциклирана грађа, деловодни број ОНо. 862

Треће штампање

Све до недавно сматрало се да је приликом трећег штампања ових марака одштампана само вредност од 1 паре, и то на двострано обојеном папиру. Међутим, 1966. је у ПТТ Архиву објављен податак да је треће штампање извршено 21. јула 1866. и да је том приликом штампана и вредност од 2 паре и то у тиражу од 29050 комада. Тај је податак базиран на документу из фонда Архива Србије, чији се препис налази и у ПТТ Музеју, унешен је и у Каталог. Чудно је ипак да том приликом ником није сметало чак ни таква ситница као што је рецимо чињеница да се број 59050 ни на који до сада познати начин не може поделити са бројем 12. Да и не говоримо о томе да се толика количина марака ипак не може тек тако затурити у неком џепчету за сат. Жао ми је што морам да кажем, али податак објављен у ПТТ Архиву број 11 представља диван пример како се изолованим посматрањем и тумачењем једног јединог документа стварају „фантом-марке". Чињеница је да је МУД средином јула наложило да се штампају марке за новине од 1 и 2 паре. Исто је тако чињеница и да је 21. јула започето штампање и да је до 12. августа одштампан наведен број марака. Незгода је само у томе што су непосредно пре тога у Правительственој књигопечатњи изливена клишеа за марке од 1 и 2 паре са ликом кнеза Михајла, а са матрица које је Раичевић донео из Беча, и што су том приликом марке одштампане овим клишеом. Најбољи доказ за то је свакако писмо МУД-а Правительственој књигопечатњи од 10. новембра 1866:

„Министеръ унутръ. дела явля томе Управителъству у одговору на известиє негово од 21. пр. м. ДН 3011 да не може одобрити за сада да се марке за новине, коє су по наредби од 19. юлия ове год. ОН 1448 напечатене, продаю, зато што су исте начинєне по новой форми па є по закону о маркама потребно обзнанити на три месеца пре него што марке важити одпочну.

У исто време Министеръ унутръ. дела порепоручує Управителъству, да оно дома даде напечатити 10000 комада марки за новине по 2 и 6000 по єдну пару и то по старой форми и на онаквой артий и онакове фарбе, као што су првий и другий пут ове марке напечатене.

Ове марке печатаће се у присуству комисије састављене од г.г. Михаила Ђелешевића протоколисте министарства финансија, Косте Лазаревића канцелариста главне Контроле и Глише Стојћевића канцелисте Министарства Унутр. Дела.

Пошто Управитељство ову наредбу изврши поднеће о томе известия амо." [10]

Штампање је било заказано за 10. новембар, а 14. новембра чланови комисије поднели су извештај да је одштампано

„поштанскиј маркий од једне паре 6000 комада, а од две паре 10000. Затим су предали г. Стеви Раичевићу фактору Државне књигопечатње и са тим наређени посао извршили".

О расподели ових марака није ми ништа познато. По „закону о поштанским маркама" од 31. октобра 1866. дистрибуцију марака вршила је Правитељствена књигопечатња, а сва моја настојања да уђем њеној архиви у траг остала су без резултата. То је заиста штета, јер се овакво стање задржало до 1882., када је дистрибуција свих поштанских вредносница прешла на поштанско-телеграфско одељење, но мислим да ће се до тих података раније или касније ипак доћи. Архива Државног монопола, у којој би вероватно морала да се налази и архива књигопечатње, прилично је проређена. Материјал је изгледа нестао за време рата и није немогуће да се тренутно један његов део налази у рукама колекционара.

Као вероватан датум доспевања у промет ових марака може се узети 15. новембар.

Четврто штампање

5. децембра 1866. Правитељствена књигопечатња јавила је да је нестало новинских марака од 1. паре. МУД је одмах предузело потребне кораке, заказало штампање за 10. децембар, и наредило Књигопечатњи да

„напечата 10000 комада марки за новине од 1 паре и то по доданашњој форми". [11]

Штампање је завршено 14. децембра 1866., када је и комисија у саставу: М. Ћелешевић, К. Лазаревић и Г. Стојћевић поднела извештај да је одштампано свих 10000 тражених комада марака, које су предате С. Раичевићу.

Као приближан датум доспевања ове марке у промет може се узети 15. децембар 1866.

---

[10] Архив Србије, Министарство унутрашњих дела, Поштанско-телеграфско одељење , 1866, нефасциклирана грађа, деловодни број ОНо. 2855

[11] Архив Србије, Министарство унутрашњих дела, Поштанско-телеграфско одељење , 1866, нефасциклирана грађа, деловодни број ОНо. 3225

Новинске марке кнежевине Србије

Прво штампање (I) - 1. мај 1866.

1 I – једна пара

2 I – две паре

Друго штампање (II) – 20. мај (1 II) и 25. мај (2 II) 1866.

1 II – једна пара

2 II – две паре

Треће штампање (III) – 15. новембар 1866.

1 III – једна пара

2 III – две паре

Четврто штампање (IV) – 15. децембар 1866.

1 IV – једна пара

"Култура путем поште"

150 година штампања првих српских поштанских марака

У оквиру трибине "*Култура путем поште*" у ПТТ музеју, поводом 150. годишњице штампања првих српских поштанских марака, предавање је одржао г. Предраг Антић, чији је студијски изложак "*Кнежевина Србија*" излаган у светској шампионској класи и представља најнаграђиванији изложак српске филателије икада. Као подлога за приказ првих српских марака и њихове употребе послужила је монографија "*Principality of Serbia*" објављена у "златној едицији" (The Global Philatelic Network) у којој је приказана комплетна колекција г. Предрага Антића. Иначе, сврха ове едиције је да највеће колекције марака нашег времена учини приступачним генерацијама које долазе.

Првих једанаест каталошких бројева српских поштанских марака из 1866. године отварају велико поглавље српске традиционалне филателије и поштанске историје, као незаобилазни део историје српске културе. У том духу протекао је и овај догађај – изванредно предавање пропраћено одличном видео подршком.

Све до преуређења поштанске службе, Законом од 25. јануара 1866, поштанске таксе у Србији наплаћиване су у готовом новцу. *Настављенијем за вршење поштанске службе*, издатим 18. марта на основу тог закона, прописује се да се поштарина за писма и остале писмоносне пошиљке има од 1. маја те године плаћати у маркама. Тиме су у Србији први пут уведене поштанске марке. Употреба редовних марака требало је да почне 1. (13) маја 1866. али је државна штампарија у Бечу код које су марке наручене каснила са испоруком.

Због тога нису пуштене у саобраћај како је било одређено, већ 1. (13) јула 1866. године. Још кратко време неке српске поште, најчешће из разлога што их управа пошта није на време снабдела потребним количинама марака, наставиле су да наплаћују таксу у готовом новцу. Отуда се налазе и писма са датумом после 1. јула по старом календару на којима нема поштанских марака већ је као доказ наплаћене таксе стављан жиг "Наплаћено".

Српске Новине од 26. априла објављују службено саопштење да марке за писма нису још готове и да ће се зато таксе за писма и остале писмоносне пошиљке и даље наплаћивати у "звечећем" новцу, док оне не буду готове. "Но како за сада има марки које се за новине употребљавати могу", наређено је "да се таксе поштанске за новине, које су плаћању подложне плаћају до 1. маја у маркама".

Прве поштанске марке Кнежевине Србије појавиле су се на шалтерима пошта у мају 1866. године. Биле су то марке за новине, од једне и две паре, са српским грбом штампане према предлошку сликара и литографа Анастаса Јовановића, у књиготиску *Правительствујушће књигопечатње* у Београду. Било је укупно четири штампања ових марака (четврто, 15. децембра 1866. године, само вредност од 1 паре). Марке су биле одређене за плаћање поштарине за пошиљке новина које су стизале из иностранства за места у унутрашњости Србије. За сваки примерак новина до 10 драма тежине плаћало се две паре, а за сваку даљу тежину од 5 драма по једну пару више. Домаће новине отправљане су поштом бесплатно.

На крају овог кратког приказа кажимо и то да је предавање било веома посећено уз одличну оганизацију уредника и водитеља програма Жељка Сарића, кустоса ПТТ музеја.

В.Б.

НОВЕ КЊИГЕ

Миодраг Р. Вуковић
Serbian Military Postal System in Exile 1916 – 1918, издање аутора, Београд 2016

Издање на енглеском језику
Повез: тврди
224 стране
Формат: 160 x 240 мм
Штампа: пун колор на фином премазном папиру

Деценију и по после *Каталога поштанских целина Југославије*, из штампе је изашла нова књига Миодрага Р. Вуковића *Serbian Military Postal System in Exile 1916 – 1918*.

Пошта је била саставни део мобилизације и евакуације па је заједно са српском војском делила тешке дане егзила. Служба под оружјем није била једини ратни напор особља *Српских пошта*. Њени службеници у егзилу одржавали су поштански саобраћај са Србијом и вршили испоруку пошиљака српским војницима на фронту.

Студија *Српски војно-поштански систем у егзилу 1916 – 1918* истражује развој војно-поштанске установе у ратним околностима изван граница Краљевине Србије.

У предговору аутор истиче да је књига писана на основу докумената *Поштанско-телеграфског одељења Врховне команде српске војске*, који раније нису објављивани, као и на основу увида у неколико хиљада дописних карата, писама и другог материјала из неколико највећих и истраживачки најквалитетнијих збирки. Током више од четрдесет година истраживања, Вуковић је прегледао импресиван број докумената *ПТ одељења Врховне команде српске војске*. Између неколико хиљада страница одабрао је око 950 докумената и фотокопирао близу 800 страница.

Српски војно-поштански систем установљен је наредбом кнеза Милана Обреновића IV о *Уређењу војних пошта*, 24. септембра 1876. Разорен је нападима снага Централних сила у зиму 1915. године, а обновљен наредбом начелника штаба Врховне команде српске војске о *Поштанском саобраћају на острву Крф,* 10. фебруара 1916. године.

Први део књиге садржи осам поглавља: 1) *Српски војни поштански систем на Крфу*; 2) *Српски војни поштански систем на Солунском фронту*;

3) Заробљеничке војне поште и поштанска служба; 4) Формацијске и месне војне поште и поштари у другим земљама; 5) Поштанска и телегерафско-телефонска служба; 6) Поштанске марке, целине и обрасци коришћени током 1916 – 1918; 7) Цензорска служба током постојања Солунског фронта. 8) Поштански саобраћај са домовином и заробљеницима/интернирцима'

Други део чине два додатка; први *Српски војни поштански жигови* и други *Српски војни цензурни жигови и бандероле*. У овом делу књиге аутор обрађује најтеже и најосетљивије питање вредновања поштанских и цензурних ознака. Како сам каже, покушао је да се приближи проценама које би се могле сматрати мање-више оријентационим, са уверењем да ће неке од њих бити исправљене.

Проблем разумевања и тумачења код Вуковића је одавно разрешен. Званични подаци за делове српске војно-поштанске историје су оскудни а филателистички материјал редак. "Ипак – пише Вуковић - верујем да вреди покушати реконструкцију онога што може да се реконструише у овом тренутку. Не ради саме реконструкције, нити због затварања круга, већ у нади да такав покушај може покренути колекционаре у потрагу за деловима који недостају".

У свом истраживању Вуковић се не задовољава штурим или непотпуним документима (налазима) чији контекст због своје нејасноће може да заведе, већ тражи и укршта различите податке и изводи прецизне закључке. Његови цитати су одвећ потребни и убедљиви да им се не би прилазио са највећом пажњом и одговорношћу. У приватним збиркама и преписци, проналази документа која користи у свом истраживању. У књизи писац наводи домаће и стране филателистичке збирке у које је имао увид.

Ова по много чему јединствена књига у српској поштанској историографији садржи више од 200 колор репродукција филателистичких објеката, оригиналних докумената, поштанских мапа и табела уз неопходна објашњења.

Студија *Serbian Military Postal System in Exile 1916 – 1918* представља допринос познавању историје српског војно-поштанског система током Првог светског рата, а њен аутор потврђује углед водећег истраживача и писца поштанске историје на тлу Србије.

Војислав Беговић

Проф. др Милан Радовановић и Љиљана Ђорђевић, кустос ПТТ музеја

Организација поште на Солунском фронту

Као што је познато, поштанска историја изучава рад поштанског система и коришћења марака и поштанских објеката који илуструју ток развоја поштанског система. Ова дефиниција потиче још из 1930 године и дата је од стране Robson Lowe-а. Данас филателисти под поштанском историјом подразумевају изучавање поштанских тарифа, поштанских путева, жигова и средстава транспорта поштанских пошиљака. Шире посматрано, поред наведеног, поштанска историја укључује и поштанску политику, поштанску администрацију, политичке ефекте на поштански систем, контролу, као и последице на њу од стране политике, бизниса и културе на поштански систем – у суштини свега онога што утиче на прикупљање, транспорт и испоруку поштанских објеката. Специјализовани делови филателистичке историје дефинишу поштанску историју као изучавање тарифа за предвиђену поштанску услугу, предвиђени пут доставе поштанских објеката и специјално руковање њима. Поља истраживања од специфичног интереса обухватају и прекиде у поштанском саобраћају, као што су ратови и окупације појединих земаља у ратовима.

Не улазећи даље у систематизацију области поштанске историје навешће се да овај рад припада делу који се односи на ''поштанске путеве'' (Географске студије) и на ''војну пошту'' (Предметне студије).(1)

Област путовања поштанских објеката на макро-плану – између српских ратника у Грчкој и Срба (ратника, избеглица) у европском расејању је релативно добро позната (2). У наставку ће бити обрађена област пута поште на микро-плану - област доставе и отпреме, одн. путева српске поште на Солунском фронту, јер, чини се, до сада није била адекватно обрађена у филателистичкој (а и другој) литератури. Повод за овај рад је карта Солунског фронта на којој се до детаља налазе поменути подаци и која ће зато бити теемељно обрађена.

Сама достава и отпрема поштанских објеката на Солунском фронту била је зачуђујуће веома добро организована. На следећој слици дат је део ''Карте комуникација'' која је искоришћена за приказ поштанског саобраћаја

У левом горњем углу (који није приказан) дат је назив карте: ''Карта комуникација'' (Сл.1), а испод ''Саобраћајна поштанска карта на Солунском фронту на дан 1.августа 1918 године'' (додата накнадно) – Сл.2.

Сл. 1

Сл.2

На самој карти се налазе ознаке за коришћене симболе на карти, као што су: ''нормални колосек желез.''. ''уски'', преко ''колски и аутомобилски пут'' до закључно са ''бољи сеоски пут'', ''коњска стаза'' и ''пешачка стаза'' (Сл.3).

Они су ипак иновирани (као и назив карте), тако да су релевантни подаци за поштански саобраћај дати накнадно на следећој слици под називом ''Знаци'' .

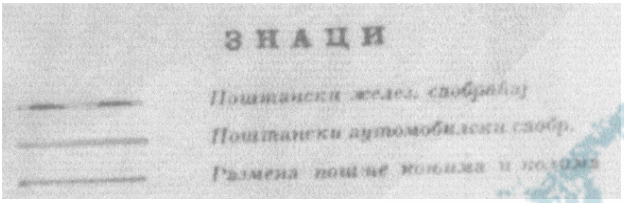

Сл.4 Текст уз ознаке одозго надоле: ''Поштански железнички саобраћај'' (уобичајеним симболом на картама), Поштански аутомобилски саобраћај' (црвеном бојом) и ''Размена поште коњима и колима'' (плавом бојом)

Увећани делови карте који приказују српске положаје до којих је требало доставити пошту дати су на сликама 5 и 6.

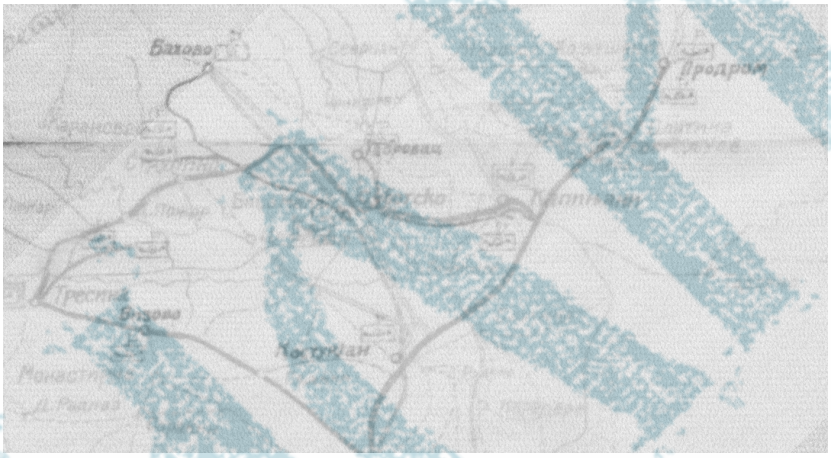

Сл.5

Сл.6

У левом доњем углу карте налазе веома значајни подаци о функционисању српске поште под насловом ''Саобраћај'' (Сл.7) са детаљним ''редом вожње'' за поштанске објекте, који ће бити дат у целости, јер показује скоро до савршенства, како је био организован.

Саобраћај

Поштански саобраћај одржава се сваки дан возовима од Солуна брзим возом 1 и 2 до Лерина и обратно и мешовитим возовима бр. 426 и 437, 439 до Соровића и обратно, а од железничких станица до армија и од армија до дивизија аутомобилима система ''Форд''.

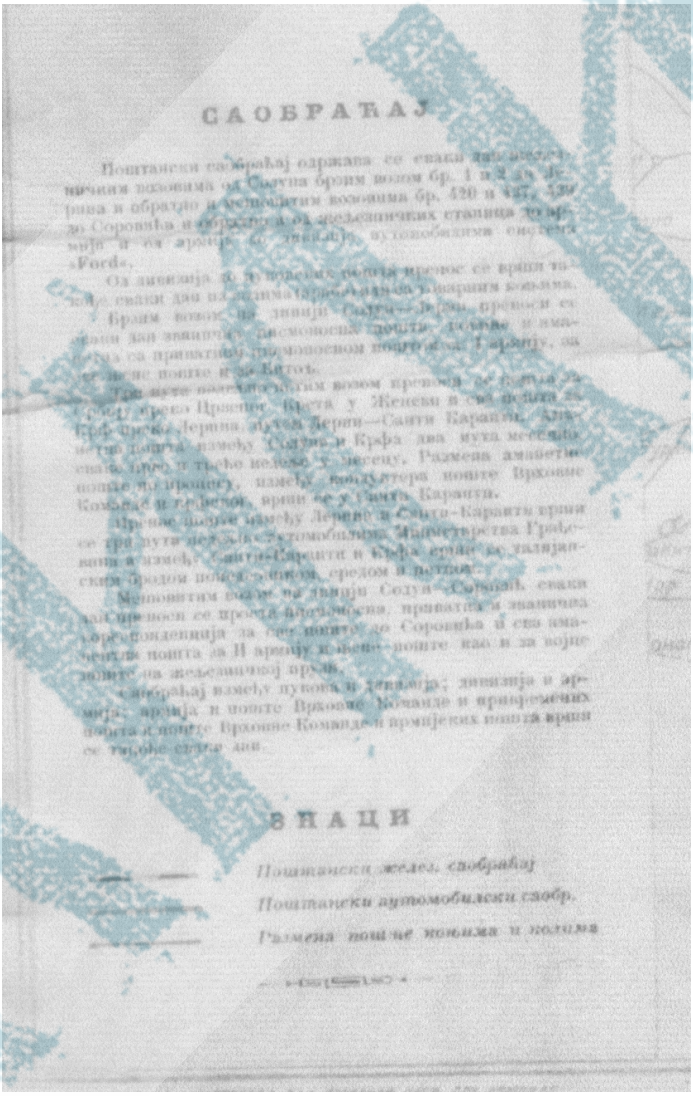

САОБРАЋАЈ

Поштански саобраћај одржава се сваки дан возовима од Солуна брзим возом бр. 1 и 2 до Лерина и обратно и мешовитим возовима бр. 426 и 437, 439 до Соровића и обратно, а од железничких станица до армија и од армија до дивизија аутомобилима система «Ford».

Од дивизија до пољских болница пренос се врши товарним возилима.

Брзим возом на линији Солун—Ђевђелија превози се сваки дан извесна количина поште, а мешовитим возовима на истој линији са приватном пошиљком поште и путника, а за Ђевђелију и за Битољ.

Од Ђевђелије до Солуна брзим возом преноси се пошта за Грчку, Француску, Енглеску, Америку, Италију, Швајцарску, Француску, Шпанију, Португалију, Белгију, Холандију, Данску, Норвешку, Шведску, Русију, Румунију, Бугарску, Турску, Египат, Персију, Јапан, Кину, Индију, Аустралију, Африку, Мексико, Јужну Америку, Канаду, Јамајку, Кубу, Порторико, Хаваје, Филипине, Сандвичка острва, Нову Зеланду, Нову Каледонију, Самоа, Тонга, Фиџи, Соломонска острва, Нову Гвинеју, Нову Ирску, Нову Британију, Нову Мекленбургску, Нову Помераниу, Нову Шлезију, Нову Баварску, Нову Пруску, Нову Саксонску, Нову Вестфалску, Нову Хановерску, Нову Хесенску, Нову Нассауску, Нову Виртембершку, Нову Баденску, Нову Хоенцолернску, Нову Шлезвиг-Холштајнску, Нову Ангалтску, Нову Шварцбургску, Нову Ројсску, Нову Шаумбург-Липпску, Нову Липпску, Нову Ваљдечку, Нову Ремшајдску, Нову Ахенску, Нову Кобургску, Нову Готску, Нову Шварцбургску, Нову Ројсску, Нову Шаумбург-Липпску, Нову Липпску, Нову Ваљдечку, Нову Ремшајдску, Нову Ахенску, Нову Кобургску, Нову Готску.

Брзим возом између Лерина и Сент-Каранта врши се три пута недељно аутомобилима Министарства Грађевина између Сент-Каранта и Крфа сваког талијанским бродом поласком средом и петком.

Мешовитим возом на линији Солун—Ђевђелија сваки дан се преноси извесна количина приватних и званичних кореспонденција за све поште до Соровића и све поште за Прилеп и Ђевђелију, као и за које поште на железничкој прузи.

Саобраћај између пукова и дивизија; дивизија и армија; армија и поште Врховне Команде и приморских пошта и поште Врховне Команде и приморских пошта врши се такође сваки дан.

ЗНАЦИ

Поштански железн. саобраћај

Поштански аутомобилски саобр.

Размена пошиљке поштом и колима

Сл.7

Од дивизија до пуковских пошта пренос се врши такође сваки дан на коњима или са товарним коњима.

Брзим возом на линији Солун – Лерин преноси се сваки дан званична писмоносна пошта, позиви и аманетна са приватном писмоносном поштом за I армију, све њене поште за Битољ.

Три пута недељно преноси се истим возом пошта за Србију преко Црвеног Крста за Женеву и сва пошта за Крф преко Лерина путем Лерин – Санти Каранти. Аманетна пошта између Солуна и Крфа два пута месечно сваке прве и треће недеље у месецу. Размена аманетне поште по пропису између кондуктера поште Врховне команде и Крфског, по пропису врши се у Санти Каранти.

Пренос поште између Лерина и Санти Каранти врши се три пута недељно аутомобилима Министарства грађевине, а између Санти Карантија и Крфа врши се три пута недељно италијанским бродом понедеоником, средом и петком.

Мешовитим возом на линији Соровић – Солун преноси се сваки дан писмоносна, приватна и званична кореспонденција за све поште до Соровића и сва аманетна пошта за II армију и њене поште, као и све поште на железничкој прузи.

Саобраћај између пукова и дивизија, дивизија и армија; армија и поште Врховне команде и привремених пошта и поште Врховне команде и армијских пошта врши се такође сваки дан.''

Пример поштовања дела са ове слике који се односи на саобраћај може се наћи на више поштанских објеката у оквиру поште на Солунском фронту. Неколико примера биће наведено.

Сл. 8 Француска војничка карта упућена од стране српског војника из војне поште Првог пешадијског пука (жиг војне поште ВП 4 – 6.мај 1917) преко дивизијске поште Моравске дивизије (жиг транзитне војне поште ВП 603) за Врховну команду (пријемни жиг војне поште Врховне команде ВП 999 – 8.мај 1917).

О савесном и, могло би се рећи, упорном покушају да се војничка карта достави говори следећи веома упечатљив пример (Сл.9).

Сл.9 Српска војничка карта

Дописна карта српских ратника , издата 1915 године од стране Инспекције Пошта српских армија је упућена

''Поднареднику

Василију Нешићу,

III.чета, I.Батаљ(он),

Бр.48''

од стране његовог сина Петра Нешића (са полеђине карте). На карти нема ни жигова српских војних пошта, ни српских цензурних жигова, а ''Бр.48''. као што је познато, представља жиг војне поште 12. пешадијског пука (VP 48). Оно чега има на карти је низ руком написаних кратких текстова , који почињу са ''није''. Већ у адресном делу (са десне стране уочава се први текст ''Није у 1 бата(љону) Бр.48. Одмах испод њега налази се текст исписан љубичастим мастилом – ''није у 2'', па следи знак за исто, као и у претходном реду. Испод овог налази се теже читљив текст – ''није у пров(ијанту)? Солун?. Уз леву ивицу карте, вертикално у односу на до сада навођени текст види се ''није у 3.бат(аљону) 48''. На горњој ивици са леве стране читамо – '' Није у бојне (?) 48'' (црвеним мастилом) и коначно испод уштампаног текста ''Дописна карта српских ратника'' стоји –

''Натраг'', (подвучено) и ''4 – I br.48'', одн. ''четврта чета Првог батаљона, војна пошта 48'' .

Шта рећи? Невероватна је била упорност оних који су били задужени за пошту српске војске , који су на све могуће начине покушавали да дођу до примаоца ове карте и да му је уруче. Пет пута је отац тражен и тек после изложених неуспеха - из шестог пута карта је враћен а пошиљаоцу. Разлога за овакав одговоран рад српских војних пошта наравно има више. Чињеница је, ипак, да је пошта било једино средство успостављања поремећених услова информисања у ратним условима. Пошта је доносила податке о најближим у окупираној Србији, ратним друговима, избеглицама, здрављу, новцу и остало. Пошта се чекала и прижељкивала.

Наравно, учињен је покушај да се из текста на полеђини ове карте дође до могућег разлога неуручивања ове карте. Текст је, углавном, уобичајен, али ће се, ипак, дати у целости:

25 марта 1917 године

На положају

''Драги отац,

Здраво сам хвала Богу и живо које и теби желим од господа Бога добро здравље. Бато ја теби писо више од 10 комада карте а од тебе не доби никако. Добијо сам чак из Коњичке дивизије и Солуна али овди па не може за толико време. Моја адреса 4.чета и Батаљон Бр.48. Бато јави се и за мене не брини. Сад прими поздрав од твога сина Петра Нешића с поздравом све твоје другове.

Читајући више пута текст са полеђине може се једино претпоставити да је син Петар Нешић дао погрешну адресу, одн. да је по навици (?) написао своју адресу, јер, сем разлике у броју чете, сви остали подаци су исти, одн. Први батаљон и број војне поште (ВП 48).

То представља и могуће објашњење зашто нема ни жига војне поште 48, ни одговарајућег цензурног жига.

Литература

Wikipedia

Radovanović M., Saveznici i Srbi u Velikom ratu (1914-1915) – Nemi svedoci, Beograd, 2013

Култура путем поште - Срби на Крфу 1916.

У ПТТ Музеју, у оквиру циклуса предавања *Култура путем поште*, а поводом 100 годишњице од искрцавања српске војске на Крфу, проф. др Милан Радовановић одржао је предавање *Срби на Крфу 1916. године*. Овај сажет и ефектан документарни приказ поштанског материјала насталог током боравка српске војске, Владе и народа на Крфу упечатљиво сведочи о патриотизму и неизмерним ратним напорима које је поднела српска војска и делови српског народа, доспели, после Албанске голготе, на ово грчко острво.

Професор Радовановић је почео, пре доста година, да прикупља и истражује поштанску преписку Срба током Великог рата. Резултате својих истраживања објављује у светски најугледнијим филателистичким часописима. Две монографије: *Савезници и Срби у Великом рату 1914-1915* (2013) и *Французи и Срби у Северној Африци 1916-1918* (2015) представљају несумњив допринос српској поштанској историографији Првог светског рата.

Предавање је одржано пред препуном салом ПТТ Музеја.

Уредник и водитељ изванредног програма *Култура путем поште* је инж. Жељко Сарић, кустос ПТТ музеја.

Miodrag Vuković

Serbian POWs and CIs in Central Powers' captivity 1916 – 1918 [4]

POW and CI camps in Bulgaria

Contrary to German and Austro-Hungarian POW/CI camps official Bulgarian reports on detention sites and detainees are scarce and not fully reliable. List of Bulgarian POW camps presented here is thus based mostly on reports of YMCA humanitarian missions, summarised by Kenneth Steuer[1], and dissertation *Prisoners of War in Bulgaria during the First World War*[2], submitted to Cambridge University. Other sources, including POW mail, were also carefully considered. *During my work on the subject I had invaluable help of Dr. R. M. Stevens*.

There are considerable discrepancies between these two sources. YMCA identifies 16 POW camps (two of them, Sophia and Rakhovo, described as both POW and CI camps) while Cambridge dissertation states that "*there were at least 21 camps*", of which only six match those from YMCA reports.

As YMCA list is a result of field work and Cambridge dissertation based its findings on official documents, contemporary newspapers and other scholars' studies, their inventory of Bulgarian POW camps is undisputable. That leaves us with total of 31 locations. Of these 31 fourteen can be singled out as parent (registration, head) or standalone camps, while others were presumably subsidiary labour camps/detachments.

Eight of those camps were big ones [Sofia, Ferdinand, Stara Zagora, Orhanie, Gorno Panicherevo, Sliven, Philippopolis (Plovdiv) and Haskovo].

Some other sources (based mostly on narrative accounts of ex-prisoners) and philatelic material suggest that there were other Bulgarian POW/CI detention sites. According to the list compiled by *Vojislav Begović*[3], there were fourteen such sites, and POW/CI mail indicates at least five additional camps. Of these nineteen sites I was able to locate exact geographical position of only eight (Cherna, Ciochina in occupied part of Romania, Gorna Djumaya, Jakorouda, Karlovo, Karadagach, Kostenets banya and Radomir), all confirmed by POW/CI mail. For the rest I could not find geographical location, nor have I seen mail from/to them. However, being mentioned by Serbian ex-prisoners they must have existed, presumably as smaller subsidiary ones and/or agricultural labor units employed in rural communities. For full listing see at the end of article.[4]

Миодраг Вуковић

Српски ратни заробљеници и интернирци у логорима Централних сила 1916 – 1918 [4]

Заробљенички и логори за интернирце у Бугарској

За разлику од немачких и аустроугарских, званични бугарски извештаји о заробљеничким и интернирским логорима су ретки и не много поуздани. Попис логора који је дат у овом чланку је стога базиран претежно на извештајима хуманитарних мисија америчке организације YMCA[1] и дисертацији Универзитета у Кембрицу *Prisoners of War in Bulgaria during the First World War*[2]. Пажљиво су размотрени и други извори, првенствено преписка ратних заробљеника, у чему ми је значајну помоћ пружио др Ричард М. Стивенс.

Постоје значајне разлике између наведена два писана извора у погледу броја и локација логора. Док YMCA идентификује 16 логора (од којих два, у Софији и Ракову, описује као мешовите заробљеничко интернирске), кембрицска дисертација наводи да је *„постојао најмање 21 логор"*, од којих се само шест поклапају са онима из извештаја YMCA.

Како је попис YMCA резултат рада на терену, док је дисертација своје налазе базирала на службеним документима, тадашњим новинским извештајима и другим истраживањима, пописи оба извора нису спорни. То нас оставља са укупно 31 логорском локацијом. Од овог броја четрнаест локација могу се издвојити као матични (регистрациони) и/или самостални, док су остали вероватно субсидијарни радни логори и радни одреди.

Осам од наведених четрнаест [Софија, Фердинанд, Стара Загора, Орханије, Горно Паничерево, Сливен, Филипополис (Пловдив) и Хасково] били су велики логори.

Неки други извори (претежно усмени извештаји бивших заробљеника/интернираца) и постојећи филателистички материјал сугеришу да је било више бугарских логора за ратне заробљенике / интернирце. Према листи коју је компилирао Војислав Беговић[3], постојало је још четрнаест локација, док заробљеничка преписка сугерише бар пет додатних логора. Од ових додатних деветнаест логора успео сам да идентификујем географску локацију за само осам (Черна, Чиочина на окупираном делу Румуније, Горња Џумаја, Јакоруда, Карлово, Карадагач, Стенец бања и Радомир), свих осам потврђених и заробљеничком преписком. За остале нисам успео да идентификујем положај нити ми је позната преписка из њих. Како год било, с обзиром да се спомињу у усменим исказима бивших заробљеника / интернираца из Србије, они су свакако постојали. Вероватно се ради о мањим радним подлогорима и радним одредима ангажованим на пољопривредним радовима у сеоским областима. За потпуни списак свих локација видети табелу на крају текста[4].

The following special stationery for POW/CI correspondence is known to me:

1. PCs issued by Bulgarian Red Cross (used for correspondence with POWs and Salonika). Hard to find.
2. POW stationery for general use issued probably by State authorities; only one envelope and couple of post cards known to me (all from R.M. Stevens' collection). Rare to scarce.
3. POW stationery with printed name of camp, probably issued by local authorities; only one PC for Gorno Panicherevo and one for Sliven camp known to me (both from R.M. Stevens' collection). Scarce.

However, research done by R.M. Stevens indicates that regular civilian stationery and postal stationery represent at least 90% of all mail sent by POWs/ICs detained in Bulgarian camps.

As for special POW marks, only the following are known to me, all communicated by R.M. Stevens:

1. Double circle marking with Coat-of-Arms in centre and inscription "ДЕПО ЗА ВОЕННОПЛЂННИ / СОФИЯ" (POW camp / Sophia) in blue ink. Judging by its design and the fact that it is accompanied with remark in handwriting "*Просмотриль* ..." (Seen by...) this is censor mark of Sophia POW/CI camp. This censor mark is scarce (CP).
2. Rectangular cachet in black or red ink reading "PRISONNIER DU GUERRA". This type of cachet was probably applied by central censor office in Sophia but is hard to find (R) (see fig. 2).
3. There is also a rectangular cachet in red ink with rounded corners and inscription "Correspondance / des prisonniers de guerre" but, in my opinion, it is hard to say whether it is Bulgarian or French.

As a rule, POW/CI mail bears civilian postal CDS and censor mark, or no postal CDS at all.

Due to the lack of reliable official data, it is hard (if not impossible) to single out camps with Serbian POWs and CIs. That is why I decided to list all Bulgarian POW/CI camps. Up to now the following camps (in alphabetical order) have been identified as detention sites for Serbian POWs/CIs: Arhanliskoto, Cherna, Donau depot, Dobrich, Glavnate Milovo, Gomordjina, Gornja Dzhumaya, Gorno Panicherevo, Haskovo, Karlovo, Marovci, Narezhdanik depot, Nekurdels, Nemicherevo, Philippopolis (Plovdiv), Pleven, Riska, Rustchuk, Sliven, Sophia, Stara Zagora, Tatar Bazardjik, Shumen, Unrovenie,Varna, Yuvirin depot.

www.arge-jugoslawien.de

Што се посебних образаца за заробљеничку преписку тиче, познати су ми следећи:

1. Карте бугарског Црвеног крста (коришћене за преписку са заробљеницима и Солунским фронтом). Тешко се налазе.
2. Заробљеничке карте и писма за општу употребу, вероватно државно издање; познат ми је један коверат и неколико карата, сви из збирке др Р.М. Стивенса. Ретки до врло ретки.
3. Заробљеничке карте и писма са одштампаним именом логора, вероватно издање локалних логорских власти. Позната ми је само једна карта за логор Горно Паничерево и једна за логор Сливен, обе из збирке др Р.М. Стивенса. Овакве карте су веома ретке.

Истраживање др Р.М. Стивенса индицира да су за најмање 90% укупне преписке заробљеника коришћене редовне поштанске целине или обрасци са налепљеном редовном поштанском марком.

Што се тиче посебних заробљеничких жигова, познати су ми само следећи, за које је податке и илустрације дао др Р.М. Стивенс:

1. Двокружни печат у плавој боји са грбом у центру и натписом "ДЕПО ЗА ВОЕННОПЛЂНИ / СОФИЯ". Судећи по изгледу и чињеници да је уз њега дописано "*Просмотриль* ..." (Видео...) ово је цензурни печат логора у Софији. Веома је редак.
2. Правоугаони печат у црној или црвеној боји са натписом "PRISONNIER DU GUERRA". Овај тип печата је вероватно коришћен у централном цензурном уреду у Софији. Жиг је редак.
3. Постоји и правоугаони печат са заобљеним угловима, црвене боје, са натписом "Correspondance / des prisonniers de guerre" али је, по мом мишљењу, тешко рећи да ли је бугарски или француски.

По правилу, заробљеничка/интернирска преписка носи редовне цивилне поштанске и цензурне ознаке, или има само цензурне ознаке.

Због недостатка поузданих службених података теко је (ако не и немогуће) утврдити тачно у којима од постојећих логора су се налазили и српски заробљеници/цивили. Стога сам се определио да у овом чланку изнесем попис свих логора у Бугарској. До сада су као логори и за српске заточенике неспорно идентификовани следећи: Арханлиоското, Черна, Дунавски депо, Добрич, Главнате Милово, Гоморџина, Горна Џумаја, Горно Паничерево, Хасково, Карлово, Маровци, Нарежданик депо, Некурделс, Немичерево, Фипополис (Пловдив), Плевен, Риска, Рушчук, Сливен, Софија, Стара Загора, Татар Базарџик, Шумен, Унровеније, Варна и Јувирин депо.

---

[1] Kenneth Steuer: Pursuit of an 'Unparalleled Opportunity' – The American YMCA and Prisoner of War Diplomacy among the Central Power Nations during World War I, 1914-1923.

[2] Prisoners of War in Bulgaria during the First World War, Cambridge University, April 2012.

[3] Vojislav Begović: Prepiska ratnih zarobljenika i interniranih lica iz Srbije posredstvom Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (2), Filatelistički glasnik br. 5, str. 29 - 33

[4] A. Reiss claims that a considerable number of CIs from Serbia was sent to camps in Asia Minor. About these camps I have no knowledge.

А. Рајс наводи да је значајан број интернираца транспортован у логоре у Малој Азији. О овим логорима није ми ништа познато.

Локације са матичним (регистрационим) и самосталним логорима у Бугарској *Sites with parent (registration, head) and standalone POW/CI camps in Bulgaria*					
1	**Dobritch** (Добрич)	**2**	**Ferdinand** (Фердинанд)	**3**	**Gorno Panicherevo** (Горно Паничерево)
4	**Haskovo** (Хасково)[5]	**5**	**Nish** (Нишъ), in Serbia	**6**	**Orhanie** (Орхание)
7	**Philippopolis** (Пловдив)	**8**	**Pleven** (Плевен)	**9**	**Sliven** (Сливен)
10	**Sofia** (София)	**11**	**Stara Zagora** (Стара Загора)[6]	**12**	**Struga** (Струга), in Serbia
13	**Tatar Bazardjik** (Татар Пазарджик)	**14**	**Varna** (Варна)		
Локације са вероватним субсидијарним радним логорима/одредима уБугарској *Sites with presumably subsidiary POW/CI labor camps/detachments in Bulgaria*					
15	**Bela** (Бела)[7]	**16**	**Belovo** (Белово)	**17**	**Eski-Dzhumaya** (Търговище)
18	**Harmanli** (Харманли)	**19**	**Karnobat** (Карнобат) [8]	**20**	**Karamantsi** (Караманци)
21	**Kazanlyk** (Казанлък)	**22**	**Rakhovo** (Раково)	**23**	**Rasgrad** (Разград)
24	**Rustchuk** (Русе)	**25**	**Schumen** (Шумен)	**26**	**Septemvri** (Септември)
27	**Sevlievo** (Севлиево)	**28**	**Svishtov** (Свищов)	**29**	**Veliko Trnovo** (Велико Търново)
30	**Vratsa** (Враца)	**31**	**Yambol** (Ямбол)		
Логори наведени у другим изворима, са познатом локацијом и потврђени заробљеничком преписком *Detention sites mentioned in other sources, with known geo location and confirmed by POW/CI mail*					
32	**Cherna** (Черна)	**33**	**Ciochina,** in Romania	**34**	**Gorna Dzumaya** (Горна Джумая)[9]
35	**Jakorouda** (Якоруда)[10]	**36**	**Karlovo** (Карлово)	**37**	**Karadagach** (Карадагачь)[11]
38	**Kostenets** (Костенец)[12]	**39**	**Radomir** (Радомир)[13]		
Логори са непознатом локацијом, који још нису потврђени заробљеничком преписком *Detention sites with unknown geographic location and still not confirmed by POW/CI mail*					
40	**Archanliscoto**	**41**	**Danube depot**[14]	**42**	**Glavnate Milovo**
43	**Gomordjina**	**44**	**Marovci**	**45**	**Narezhdanik depot**
46	**Nekurdels**	**47**	**Nemicherevo**	**48**	**Riska**[15]
49	**Unroveniye**	**50**	**Yuvirin depot**		

[5] Sometimes erroneously referred to as "Haskovetovo (Хасковетово)". Originally created specifically for officers. Generally speaking, officers were mixed with lower ranks though they were housed in separate compartments.
Понекад се погрешно назива „Haskovetovo (Хасковетово)". Изворно успостављен само за официре. Генерално говорећи, официри су смештани у исте логоре као војници и подофицири, али су били у посебним просторијама/баракама.

[6] It seems that Stara Zagora originally was subsidiary camp of Gorno Panicherevo (see fig. 3). However, according to Cambridge dissertation, number of prisoners grew over time to 3000, so it became standalone/parent camp.
Чини се да је Стара Загора изворно била субсидијар логора Горно Паничерево. Како било, кембричка дисертација наводи да је током времена број заточеника у овом логору достигао 3000, те је постао самостални/матични логор.

[7] Bela is a village near town Belogradchik (Белоградчик) in district Belogradchik, so Belogradchik is sometimes added to POW address.
Бела је село надомак града Белоградчик, седишта истоимене области, па се име града/области понекад додаје адреси заробљеника.

[8] Karnobat and Yambol were subsidiaries of Sliven camp.
Карнобат и Јамбол били су субсидијари логора Сливен.

[9] Probably subsidiary of Gorno Panicherevo camp
Вероватно субсидијар логора Горно Паничерево

[10] Bulgarian inscription on civilian CDS erroneously reads "Якуруда"
Бугарско име места на цивилном поштанском жигу погрешно гласи „Якуруда" уместо „Якоуруда".

[11] Subsidiary of Philippopolis (Plovdiv) camp
Субсидијар логора Филипопоља (Пловдив).

[12] Kostenets banya (Костенец баня), reported by Dr. R.M. Stevens.
Костенец бања (Костенец баня), саопштио др Р. М. Стивенс.

[13] Probably subsidiary of Gorno Panicherevo camp
Вероватно субсидијар логора Горно Паничерево

[14] Bulgarian (and Serbian) name "Дунавски депо" means „camp by the river Danube". So, maybe it does not refer to an exact location but to position relative to Danube. As Serbian sources do not mention Rakhovo and Svishtov, it is possible that they refer to one of these two camps.
Како „Дунавски депо" значи „логор на Дунаву", овај назив би се могао односити на Рахово или Свиштов које српски извори не спомињу.

[15] If „Riska" is another erroneous transliteration of Bulgarian names of places (e.g. some sources list "Rassgard" instead of "Rasgrad", "Staragoza" insead of "Stara zagora" etc), than real name of the site could be Rosica (Росица). There is a village Rosica near Philippopolis (Plovdiv) camp and river Rosica that flows near Sevlievo camp.
Ако је „Риска" још једна погрешна страна транслитерација бугарског имена места, тада би стварни назив локације могао бити „Росица". Постоји место Росица близу Филипопоља (Пловдива) и река Росица која протиче поред логора Севлијево.

ИЛУСТРАЦИЈЕ И ЛЕГЕНДЕ

Fig. 1: Map of Bulgarian POW and CI camps during WW I
Сл. 1: Мапа бугарских заробљеничких и интернирских логора у Првом светском рату.

Fig. 2: The only known special Bulgarian POW mark and informative cachet (collection R.M. Stevens) (left)
Post card sent by CI from Karlovo camp with regular civilian CDS and censor mark (source: Internet) (right)
Сл. 2: Једина посебна бугарска заробљеничка ознака информативног карактера (Р.М. Стивенс) (лево)
Дописница српског интернирца из логора Карлово са цивилним поштанским и цензурним жигом (десно)

Fig. 3: Centrally issued envelope (left) and locally issued PC (right), both from R.M. Stevens' collection.
Сл. 3:Коверат општег издања (лево) и дописница локалног издања (десно) (Збирка Р.М. Стивенса)

Fig. 4: PC issued by Bulgarian Red Cross for correspondence with POWs and Salonika front.
Сл. 4: Дописница бугарског Црвеног крста за преписку са заробљеницима и Солунским фронтом

FAKES FORGERIES EXPERTS

Младен Вилфан

ТРИ ИЗДАЊА ФНР ЈУГОСЛАВИЈЕ С МОТИВИМА ИЗ ПРИВРЕДЕ

„ПРИВРЕДА“ (I), (II), (III) – [2]

Привреда II

Рјешење о издавању: Рјешење Главне Дирекције ПТТ № 15393 дне 3.11.1951. Додатно рјешење № 2333 дне 13.2.1952. које се односи на издавање марака од дин. 2.00 и 8.00. Будући да је марка од дин. 8.00 тискана само офсетом она не припада у ово поглавље.

Тискање марака II издања почело је у студеном 1951. као послиједица драстичног повишења цијена поштанских услуга. Прво је пуштена у промет марка од дин. 50.00 дне 12.11.1951. Њом је замијењена спекулативна кључна марка I издања. По тврдњама иначе добро обавијештеног Дејана Тубиновића поштанска управа наставила је с тискањем виших номинала у дубокотиску и након одлуке да се ниже номинале тискају офсетном техником. Стога се тисак једним и другим начином одвијао у исто вријеме.

Пробни отисци: уз отиске истих номинала које су наведене под I издањем постоје и пробни отисци намијењени II издању у црној боји на обичном папиру са смјерним крижићима.

Типичне и производне грешке код Привреде II

Слика: Нисам примијетио неке типичне грешке код II издања. Познате су ми мрље и заливи бојом. Познати су дјеломични отисци слике на полеђини. Код марке од дин. 50.00 појављују се три обојене точке у дијелу накладе код поља 01/100. Дјеломични тисак слике узрокован прегибом папира познат је код неких вреднота.

Зупчање: И овдје постоји ограничен број незупчаних серија. Познате су и грешке у зупчању увјетоване прегибом папира.

Састанци филателиста у Београду,
улица Светог Саве 16-18/II
недељом од 9 до 14 часова

Каталогизација ПРИВРЕДА II

999 (677) – дин 1.00 – у промету 29.01.1952.

папир: тањи-прозиран
обичан-слабо провидан

боја: сива (свијетла до тамна)

гума: бијела(сјајна), жућкаста (сјајна)

рубне ознаке:римске бројке I и II урезане
а) водоравно у десном горњем углу у двије величине 3.5 и 5.0 mm
б) усправно у десном доњем углу

1000 (678) – дин 2.00 – у промету 28.04.1952.

папир: тањи-прозиран
обичан-слабо провидан

боја: црвено ружичаста - без значајних нијанси

гума: жућкаста (сјајна)

рубне ознаке: једна или двије точке у рубу изнад прве марке

1001 (679) – дин 5.00 – у промету 01.02.1952.

папир: обичан-слабо провидан

боја: наранчаста, окер жута

гума: бијела (сјајна), жућкаста (сјајна)

рубне ознаке:римске бројке I и II урезане
а) усправно у лијевом доњем углу
б) исто с додатним цртежем испред
Једна или двије точке у рубу покрај 91. марке

1002 (680) – дин 10.00 – у промету 28.04.1952.

папир: тањи-прозиран
обичан-слабо провидан

боја: зелена - без значајних нијанса

гума: бијела (сјајна), жућкаста (сјајна)

рубне ознаке: коса стрелица у лијевом рубу код 1. марке

1003 (681) – дин 15.00 – у промету 01.03.1952.

папир: тањи-прозиран
обичан-слабо провидан

боја: црвена - без значајних нијанси

гума: бијела (сјајна), жућкаста (сјајна)

рубне ознаке: римске бројке I и II урезане окомито у лијевом доњем углу

1004 (682) – дин 20.00 – у промету 08.01.1952. (* СФК од 26.12.1951.)

папир: тањи-прозиран (обје боје)
обичан-слабо провидан (обје боје)

боја: А) сиво љубичаста
Б) јоргованаста (разлике у боји захтијевају посебан каталошки навод

гума: бијела(сјајна), жућкаста (сјајна)

рубне ознаке: римске бројке I и II урезане:
а) водоравно у лијевом горњем углу
б) окомито у десном горњем рубу
ц) косо с точком у рубу уз 1. марку
д) у већем формату окомито у лијевом рубу уз 1. марку

1005 (683) – дин 25.00 – у промету 08.01.1952. (* СФК од 26.12.1951.)

А) Без потписа цртача и гравера

папир: обичан-слабо провидан (углавном)

боја: маслинасто смеђа (неколико нијанси смеђе)

гума: жућкаста (сјајна)

Римске бројке I и II урезана окомито на десном рубу арка уз 10. марку

А) Са потписом цртача и гравера

папир: тањи-прозиран (углавном уз маслинасту нијансу
обичан-слабо провидан (углавном уз окер нијансу)

боја: богата нијансама од смеђе до маслинасто смеђе

гума: бијела(сјајна), жућкаста (сјајна)

рубне ознаке: Римске бројке I и II урезана окомито на десном рубу арка уз 10. марку
Римски број IV у двије верзије уз 1. марку. Бројеви I-III нису до сада примијећени

1006 (684) – дин 30.00 – у промету 20.12.1951.

папир: тањи-прозиран
обичан-слабо провидан

боја: плава (свијетла до тамне)

гума: бијела(сјајна), жућкаста (сјајна)

зупчање:
А) чешљасто 12 ½
Б) линијско 12 ½ x 11 ½ (врло ријетко – PP)
Ц) линијско 11 ½ (ријетко – P)

рубне ознаке: Римске бројке I и II урезана усправно уз 10. марку у десном горњем углу
Арапске бројке 1 и 2 у негативу положене:
а) у лијевом горњем углу са стрелицом покрај или испред бројке
б) водоравно у десном рубу уз 10. марку
Нечитљиве ознаке у десном рубу између 6. и 7. водоравног реда
Арапска броја 10 у горњем лијевом углу уз позицију 1.
Арапска бројка 14 у доњем десном углу уз позицију 100

1007 (685) – дин 35.00 – у промету 01.08.1952. (* СФК од 03.03.1952.)

папир: тањи-прозиран
обичан-слабо провидан

боја: црвено смеђа (свијетла до тамне)

гума: бијела(сјајна), жућкаста (сјајна)

рубне ознаке: римске бројке I и II урезане:
а) у косо у горњем десном углу
б) усправно у горњем десном углу
ц) усправно у доњем лијевом рубу уз 91. марку

1008 (686) – дин 50.00 – у промету 12.11.1951.

папир: тањи-прозиран
обичан-слабо провидан

боја: плаво зелена без значајних нијанси

гума: бијела(сјајна), жућкаста (сјајна)

рубне ознаке: римске бројке I и II урезане окомито у десном рубу арка уз 10. марку:
а) у величини од 3.5 mm
б) у величини од 6.0 mm
Римска бројка I (II до сада није виђена) у средини доњњег руба (уз позицију 94, 95 или 96)

1009 (687) – дин 75.00 – у промету 11.12.1952.

папир: тањи-прозиран
обичан-слабо провидан

боја: плавољубичаста (свијетла до тамне)

гума: бијела(сјајна), жућкаста (сјајна)

зупчање:
А) чешљасто 12 ½
Б) линијско 12 ½ (врло ријетко – РР)
Ц) линијско 11 ½ (ријетко – Р)

рубне ознаке: римске бројке I и II урезане окомито
а) с косом стрелицом лијево горе уз 1. марку
б) без стрелице десно горе уз 10. марку

1010 (688) – дин 100.00 – у промету 15.08.1952. (* СФК од 01.08.1952.)

папир: тањи-прозиран
обичан-слабо провидан

боја: сепија смеђа (изразите свијетле и тамне нијансе)

гума: бијела(полусјајна), жута (сјајна)

рубне ознаке: по неким наводима постоје римске бројке I и II урезане у горњем десном углу. Лично их нисам видио

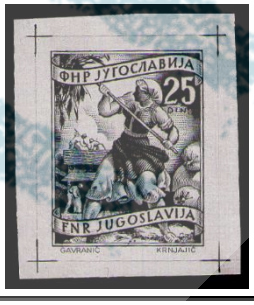

проба марке од Дин. 25.00 у црној боји на обичном папиру са смјерним крижићима

Привреда III

Рјешење о издавању: Рјешење Главне Дирекције ПТТ № 2333 дне 13.2.1952 за марку од дин. 8.00. Додатно рјешење Главне Дирекције ПТТ № 1811 од 10.2.1955. за марку од дин. 17.00. За друге вредноте није издано посебно рјешење будући да се радило само о промјени методе тискања – слике, номинале и боје остале су исте као код претходног издања.

Цртеж: Др. Павле Гавранић

Рез (Гравура): Танасије Крњајић (за пријенос на цинковну тискарску плочу)

Начин тиска: Офсетним ваљком у Заводу за израду новчаница у Београду.

Величина: Слика 20.0 x 26.0 mm с изнимком типа И марке од дин. 15.00 (19.5 x 25.0 mm) Величина цијеле марке је 24.0 x 30.0 mm.

Папир: Непрозирни папир за офсетни тисак средње дебљине за све вредноте. Додатно марке од дин. 10.00, 15.00 (оба типа) и 17.00 постоје и на тањем, готово прозирном папиру.

Гума: Бијела (сјајна) и жућкаста (сјајна)

Зупчање: Чешљасто 12 ½.

Продајни арак: Од 100 примјерака у распореду 10 x 10.

Наклада: Непозната, али свакако висока.

Франкатурна вриједност до: 15.2.1968.

По наводима каталога 'Југомарка' марке Привреде III. пуштене су у промет између 5.6.1952. и 10.2.1953. Каталог 'СФК' наводи раздобље пуштања у промет од липња 1952. (дин. 5.00 и дин. 8.00) до 'краја 1953.' Оба извора сугласна су код датума пуштања у промет марке од дин. 17.00 дне 28.2.1955. Очито је да су марке из низа Привреда III тискане у исто вријеме као и неке вредноте Привреде II. Офсетни начин тиска знатно је јефтинији и бржи те је кориштен за високотиражне ниске номинале које су одговарале пристојбама у домаћем промету. Марке у дубокорезу кориштене су углавном у иноземном, а код наплате посебних услуга и у унутарњем промету.

Вредноте од дин. 5.00 и 15.00 постоје у два типа. Код марке од дин. 15.00 типови се разликују по величини слике и по детаљу цртежа. Ради се свакако о двије различите плоче (сл. 10). Код марке од дин. 5.00 типови се разликују само по детаљу цртежа, наиме као 'потпуно слово А' (тип I) или 'оштећено слово А' (тип II) у латиничном називу државе ЈУГОСЛАВИЈА. И ова два типа потјечу с двије различите плоче. Додатно постоји и

пријелазни тип II б, који се појављује на истој плочи као и тип II а, који потврђује да је тип II настао оштећењем клишеја приликом трансфера (сл. 11). Треба додати да је 'полупотпуно слово А' (тип II б) ријетко и вјероватно се јавља на малом броју мјеста у арку. Тип II б може се позитивно идентификирати само у пару или у већој цјелини с типом II а и не смије се помијешати с типом I, т.ј. с 'потпуним словом А' којем може понекад бити сличан.

Слика 10. тип I (лијево) и тип II (десно) марке од Дин. 15.00

Слика 11. пар од Дин. 5.00 с „оштећеним А" (Тип IIa, лијево) и „готово цијелим А" (тип IIb десно)

Рубне ознаке: Код Привреде III рубне ознаке су досада примијећене само у средини горњег и доњег руба, дакле уз поља 04, 05, 06, 94, 95 и 96. Једина изнимка забиљежена је код Ми. 718 (СФК 1049).

Пробни отисци: Постоје за све вредноте у разним бојама на изданом папиру и на сличним папирима (сл. 12)

Специмен картони величине 200.00 x 110.0 mm у црној боји с налијепљеним вреднотама од дин. 1.00 до дин 15.00 (без дин. 17.00) су познати. Све марке су претиснуте ријечју 'Специмен' окомито у доњем лијевом углу и ријечју 'офсет' у доњем десном углу црвеном и зеленом бојом. Није познато колико таквих картона постоји и у коју су сврху произведени.

Слика 12. два пробна отиска у различитој боји за марку од Дин. 15.00

ArGe Jugoslawien & Nf e.V. im BDPh
Die Balkanspezialisten & Posthistoriker inkl. der für die Besetzungsausgaben
Bosnien & Herzegowina Fiume Jugoslawien Kosovo Kroatien Makedonien Montenegro Serbien Slowenien Triest B inkl. der internationalen Besetzungsausgaben im I. und im II. Weltkrieg sowie der Bürgerkriegsausgaben der 1990er Jahre

Каталогизација ПРИВРЕДА III

1048 (717) – дин 1.00 – у промету од 1953.

папир: обичан непровидан
боја: сива (свијетла до тамна), тамне нијансе су ријеђе
гума: углавном бијела (сјајна)
рубне ознаке: римска бројка II величине 2.0 mm урезана косо у горњем рубу (бројка I није до сада виђена)

1049 (718) – дин 2.00 – у промету од 1953.

папир: обичан непровидан
боја: црвено ружичаста - без значајних нијанси
гума: бијела(сјајна), жућкаста (сјајна)
рубне ознаке: римске бројке I и II величине 2.0 mm урезана косо у доњем рубу
Арапска броја 2 урезана и лијевом рубу (бројка 1 није до сада виђена)

1050 (719) – дин 5.00 – у промету од јуна 1952.

папир: обичан непровидан
боја: наранчасто жута, окер жута
гума: бијела (сјајна), жућкаста (сјајна)
Тип: тип I и тип II (види опис у тексту)
рубне ознаке: римске ознаке I и II урезане
а) усправно у горњем рубу (тип I)
б) косо у доњем рубу (тип I)
ц) косо у доњем рубу (тип II)
Римске бројке I, II и IV урезане у доњем рубу (бројка III није до сада виђена, тип I)

1051 (720) – дин 8.00 – у промету од 04.06.1952.

папир: обичан непровидан
кредаст папир средње дебљине
боја: сива плава, црно сиво плава
гума: бијела (сјајна), жућкаста (сјајна)
рубне ознаке: римске ознаке I и II урезане усправно у доњем рубу.
Римска бројка II урезана усправно у горњем рубу. (бројка I није до сада виђена)

1052 (721) – дин 10.00 – у промету од 1953.

папир: обичан непровидан, тањи провидан
боја: жуто зелена до зелена
гума: бијела (сјајна, танки папир), жућкаста (сјајна)
рубне ознаке: римске бројке I и II
а) урезане косо у горњем рубу
б) урезане косо у доњем рубу
Римске бројке II, III и IV урезане усправно у доњем рубу. (бројка I није до сада виђена)

1053 (722) – дин 12.00 – у промету од 1953.	
папир: обичан непровидан	
боја: смеђе љубичаста (свијетло до тамна); свијетле нијансе су ређе	
гума: бијела (сјајна), жућкаста (сјајна); изразито жуто смијеђе (врло ријетка)	
рубне ознаке: римска бројка I величине 5.0 mm урезана косо у горњем рубу. (и II урезане (бројка II није до сада виђена)	
1054 (723) – дин 15.00 – у промету од 1953.	
папир: обичан непровидан, тањи провидан	
боја: црвена, без значајних нијанси унаточ великом броју наклада	
гума: углавном бијела (сјајна)	
Тип: тип I и тип II (види опис у тексту)	
рубне ознаке: римске бројке I и II урезане а) окомито у горњем рубу (тип II) б) косо у горњем рубу (тип II) ц) косо у доњем рубу (тип II) Римске бројке III и IV урезане усправно у доњем рубу. (није познато да ли постоје бројке I и II , тип II)	
Опаска: Рубне ознаке код марака тип I нису познате аутору, али вјероватно постоје	
1099 (760) – дин 17.00 – у промету од 28.02.1955	
папир: обичан непровидан, тањи провидан	
боја: љубичасо смеђа	
гума: бијела (сјајна)	
рубне ознаке: римске бројке I и II величине 1.5 mm урезане усправно у доњем рубу. Римска бројка II величине 3.0 mm урезана усправно у дољњем рубу. (бројка I није до сада виђена)	

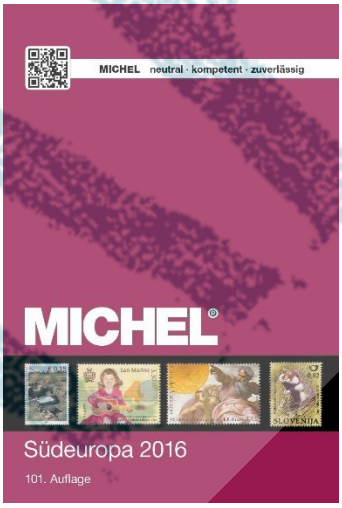

Од 10. јуна 2016. је у продаји нови каталог Михел 2016

MICHEL

Südeuropa 2016

101. издање

www.briefmarken.de

Типичне и производне грешке код Привреде III

Слика: Постоје мање грешке као посљедица трансфера на тискарски ваљак. Два примјера приказана су на сл. 13. Досада нисам наишао на двоструки тисак слике.

Зупчање: Цијела серија постоји незупчана. Познате су и дјеломично зупчане марке, посебно окомито незупчане. Регистрирани су и већи помаци зупчања (сл. 14).

Слика 13: Лијево: нормална и танка бројка 12 (поз. 99 и 100)
Десно: нормална и деформирана бројка 15 (поз. 05 и 06 у дијелу накладе)

Слика 14. осмерац марке од Дин. 15.00 у офсетном тиску са значајним помаком зупчања

Привреда I

Привреда II

Привреда III

Миодраг Р. Вуковић

ИМА МНОГО YENI BAZAR-A

У *Филателистичком гласнику* бр. 14 објављен је чланак проф. др Милана Радовановића „Двострука окупација Новог Пазара?“. У њему аутор:

I поставља тезу:

1) Да је у зиму 1915/16 бугарска војска запосела српски Нови Пазар и одмах успоставила пошту и цензуру, те обезбедила поштанске и цензурне жигове.

2) Да је аустријска војна пошта у Новом Пазару отворена *„тек 15. маја 1916.“*, те да су *„скоро месец дана“* у њему истовремено радиле аустријска и бугарска пошта.

3) Проф. др Радовановић ***узима као дато да је у питању Нови Пазар у Србији, не разматрајући могућност да се ради о једном од два Нова Пазара у Бугарској.***

Слика 1:
Нови Пазар који се налази у Србији лежи у долини четири реке и са свих страна окружен је високим планинама.

(Извор: Интернет, фотографија Емир Меховић)

II као доказе подноси:

1) Адресну страну бугарске разгледнице упућене 29. децембра 1915. из Новог Пазара за Пржаславско, з.п. Смједово (Бугарска, по старој ортографији „Смѣдово“, по новој „Смядово“; ранији међународни облик „Смедово“ – МРВ). На разгледници се налазе полазни жиг „НОВИ ПАЗАРЪ/NOVI PAZAR” са датумом „29/XII/15“ и долазни „СМѢДОВО/SMEDOVO“ са датумом „?.XII.15“[1]. Проф. др М. Радовановић се *не упушта у опис и анализу типа жига Новог Пазара*.

2) Илустровану страну једне друге бугарске разгледнице са панорамом неког насеља и натписом „Общъ изгльдъ па Нови Пазарь“.

3) Упутничку признаницу на 110 лева послатих из Новог Пазара за Габрово (Бугарска – МРВ), са другачијим типом жига „НОВИ ПАЗАРЬ / NOVI PAZAR” и датумом „12.VI.16“. Као разлику између овог и претходног жига проф. др. Милан Радовановић наводи само већи пречник – 30 уместо 27 mm.

4) Две аустријске дописнице са жиговима аустријске војне (етапне) поште у српском Новом Пазару.

5) Две и по штампане стране цитата из књиге академика проф. др Андреја Митровића „Србија у Првом светском рату“.

III па закључује:

1) Да се ради о *раније непознатом поштанском жигу и цензурном печату бугарске окупације Новог Пазара*.

2) Да је његовим чланком *„недоумица око поштанских објеката са жиговима Новог Пазара како бугарских, тако и аустро-угарских током окупације Србије у Великом рату, чини се, у потпуности разјашњена“*.

Проф. др Милан Радовановић би несумњиво био у праву ако би Нови Пазар, о коме пише на осам штампаних страна, био заиста српски а не бугарски. Али ...

[1] Колико ми је познато, примена Грегоријанског календара у Бугарској почела је 19. марта/1. априла 1916, па би ово били датуми по Јулијанском календару (дакле по Грегоријанском 11.1.1916. и ?.1.1916).

I Има много Yeni Bazar-a

1) Широм Отоманског царства ницала су многа трговишта и често добијала исто име: Yeni Bazar. У Азербејџану и Турској се још тако зову, док су у ослобођеним крајевима добила словенска (Трговиште) или пословењена (Нови Пазар) имена.

2) Тако у Србији постоји један, а ***у Бугарској чак два Нова Пазара***.

3) ***Српски*** Нови Пазар налази се у Санџаку (надморска висина 495 м), око 50 км ваздушном линијом на југ-југозапад од Краљева, смештен је у ***долини четири реке*** (Јошаница, Рашка, Дежевска и Људска) и ***окружен високим планинама*** Голијом и Рогозном и Пештерском висоравни (види слику 1).

4) Од два ***бугарска*** Нова Пазара један је мало село које је пошту добило знатно после I светског рата (област Крџали, поштански број 6710). Други Нови Пазар (надморска висина 156 метара, област Шумен, поштански број 9900) налази се на путу Шумен – Варна, око 60 км западно од Црног мора, ***на висоравни која није окружена планинама*** и којом протиче једна река (Крива река).

II Голија, Рогозна и Пештерска висораван постојали су и пре 1916.

1) Мада је лошег квалитета, са слике у чланку проф. др Радовановића може се ипак јасно видети да тај Нови Пазар лежи на *равном терену којим протиче једна река; хоризонт је прав као стрела и није пресечен ниједном високом планином.*

2) Неспорно је, надам се, да су Голија, Рогозна, Пештерска висораван и четири реке постојали у Санџаку и пре 1916. Стога се ***српски*** Нови Пазар *не уклапа у конфигурацију терена са разгледнице у чланку проф. др Милана Радовановића.*

3) С друге стране, ***бугарски*** Нови Пазар се *савршено уклапа у конфигурацију терена са разгледнице у чланку проф. др Милана Радовановића.*

III Први светски рат почео је 1914, не 1884

1) Мада проф. др Милан Радовановић тврди да је поштански жиг на разгледници *„нечитљив“*, са илустрације дате у чланку може се јасно уочити његова ***кључна*** карактеристика: ***жиг је са датумом у облику разломка*** (вертикално постављен). Код овог типа жига датум се мењао ручним вађењем и уметањем елемената.

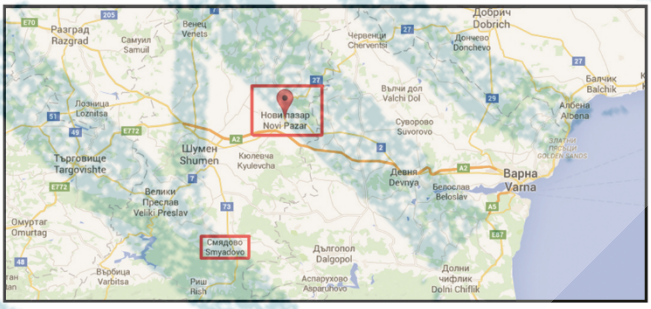

Слика 2: Бугарски Нови Пазар се налази на путу Шумен - Варна, 60 km западно од Црног мора и лежи на висоравни која није окружена високим планинама. Удаљен је од Смедова око 42 km сувоземним путем. (Извор: Google maps)

2) Тај тип жига прави се и ставља у употребу у балканским земљама ***у XIX веку***. Већ ***осамдесетих година XIX*** века ***престаје израда тог типа жигова*** и јавља се нови тип са ***датумом у низу*** (хоризонтално постављен), код кога се датум мења окретањем точкића. Постојећи жигови старог типа се и даље користе, али се ***нови више не израђују***. Србија је на нови тип прешла 1883. године. За Бугарску не знам тачну годину, али је окупациони жиг Пирота из новембра 1885. вероватно међу последњима, ако не и последњи израђен у старом типу.

3) Сходно томе, *поштански жиг Новог Пазара са разгледнице у чанку проф. др Радовановића није могао бити израђен 1915/16, већ најкасније 1885/86.*

4) ***Бугарски*** Нови Пазар је ослобођен од Турака 1878. Бугарска, која је до тада имала 43 поште, шири поштанску мрежу на ослобођене крајеве, па тако и ***бугарски Нови Пазар временом добија пошту, а са њом и поштански жиг.***

IV Није постојала авионска пошта Сапјак – Смедово

1) Разгледница из чланка проф. др Радовановића предата је пошти Нови Пазар 29.12.1915. Дан пријема се на жигу СМЂДОВО / SMEDOVO не види, али се види да је то било децембра 1915 – што значи да је стигла *30. или 31.12.1915.* Другим речима, да је од Новог Пазара до Смедова путовала *један или највише два дана.*

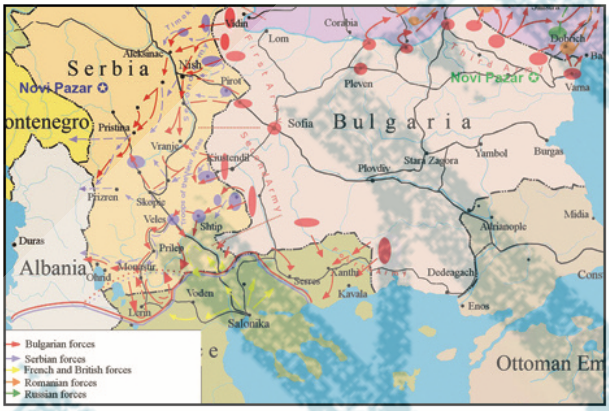

Слика 3:
Операције бугарске војске у зиму 1915/16.
Западно крило Прве армије надире правцем Алексинац-Приштина (уз бочни испад до Подујева), па заокреће ка западу до Ђаковице
Упад у Албанију врши II армија од Битоља преко Охрида до Елбасана.

(Извор: Интернет. Приближне позиције српског и бугарског Новог Пазара унео М. Р. Вуковић)

2) ***Српски*** Нови Пазар је од бугарског Смедова сувоземним путем удаљен ***око 800 километара***. Сматрам да је ***немогуће да пошиљка у ратним условима прође и цензуру и пут од 800 километара за један или највише два дана***. То би могло једино авионском поштом Сапјак – Смедово, али она није постојала.

3) ***Бугарски*** Нови Пазар је од Смедова удаљен око ***42 километра*** сувоземним путем на север-североисток, и ***сасвим је реално да предметна честитка у року од дан или два стигне на одредиште*** (види слику 2).

V Смедерево, Крушевац, Приштина, Елбасан ... а где је ту Нови Пазар?

1) На две и по штампане стране цитата из књиге академика проф. др Андреја Митровића изриком се наводи да су додатне бугарске аспирације у погледу српских територија биле припајање подручја које су претходно запоселе бугарске снаге: област Смедерева, Смедеревске Паланке, Раче, Левач и Темнић, Трстеник, Крушевац, Александровац, Приштина, Призрен и источна Албанија. ***И, где је ту Нови Пазар?***

2) Одредбама т. 2 Споразума о разграничењу аустроугарске и бугарске зоне се прецизира да су у року од 15 дана аустроугарске трупе дужне да напусте Призрен и Приштину, а бугарске Ђаковицу и Елбасан[2]. ***И, где је ту Нови Пазар?***

3) У ***српски*** Нови Пазар ***аустроугарске трупе ушле су 20. новембра 1915.*** и у њему користе поштански жиг "K.u.K. Etappenpostamt 260".

VI Недоумица око Новог Пазара нема и никада их није било

1) Разгледница, цензурни печат и поштански жиг НОВИ ПАЗАРЬ/NOVI PAZAR проф. др Милана Радовановића ***припадају бугарском, не српском Новом Пазару***.

2) Бугарска окупација бугарског Новог Пазара је *contradictio in adiecto.*

3) Природно је да ни један озбиљан аутор овај жиг није навео као жиг бугарске окупационе поште у Србији, јер он то није.

4) Није постојало „*поштанско двовлашће*" – ***аустријски жиг коришћен је у српском, бугарски у бугарском Новом Пазару***.

5) Другим, мање битним, стварима не бих се бавио.

---

[2] Заинтересованима за више података о аустроугарској окупацији Србије 1916-18 препоручујем студију *Generalmajor Hugo Kerchnawe, Major Rudolf Mitzka, Generalkonsul Felix Sobotka, Generlmajor Hermann Leidl, und General der Infanterie Alfred Krauss: Die Militärverwaltung in den von den Österreichisch-Ungarischen Truppen besetzten Gebieten, Wien, 1928.*

VII Етичка недоумица ипак остаје

1) Слика разгледнице из чланка проф. др М. Радовановића *скинута је са сајта on-line аукцијске куће Delcampe*. Продавац (из Румуније, са корисничким именом Gordas) оценио ју је на 12 евра и ***коректно ставио слике обе стране разгледнице***.

Слика 4а:

Изворна слика илустроване стране предметне разгледнице Новог Пазара како је постављена на сајту аукцијске куће Delcampe (линк до разгледнице: http://www.delcampe.net/page/item/id,288242739,var,Bulgaria--Novi-Pazar,language,E.html)

Неко је слику скинуо са сајта и уклонио ознаке продавца и аукционара.

Слика 4б:

Продавац разгледнице је коректно на сајт аукционара поставио и слику адресне стране.

Онај ко је разгледницу скинуо са сајта прикрио је ову слику да се не би видело да је у питању бугарски Нови Пазар и да разгледница потиче из поратних времена.

Линк до слике дат је у легенди уз слику бр 4а.

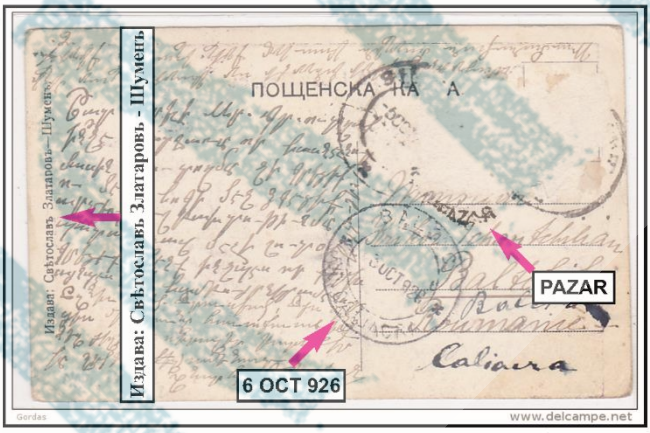

2) На адресној страни се види да је штампана у Шумену, Бугарска (**Издава: Свѣтославъ Златаровъ - Шуменъ**), који је око 22 km удаљен од Новог Пазара, и послата из (бугарског) Новог Пазара ***октобра 1926***. Марке су, нажалост, скинуте, али је на карти остао делимичан отисак доњег лука жига са текстом "PAZAR".

3) ***Адресна страна је прикривена, а са илустроване стране уклоњене су ознаке продавца и аукционара***. Не знам ко је то урадио (чврсто верујем да није проф. др Милан Радовановић), али сам прилично сигуран да је тако ***поступио свесно и не из часних намера: да спречи купца да на сајту Delcampe-а провери аутентичност карте и да прикрије да је заправо у питању бугарски Нови Пазар, и то из поратног периода***. Дакле, мислим да се ради о ***чистом случају преваре***.

Поштанска историја је као јужна мора – прелепа и препуна предатора. Зато, пре него што завучете руку у џеп када вам понуде епохално откриће, добро размислите и проверите да ли је оно што прича нуди заиста то, или је прича само кедер за шарана.

У противном би могло да вам се деси да обичан словачки или словеначки или македонски или бугарски жиг са натписом „Selce“ или „Селце“ скупо платите као *раније непознату словачку или словеначку или македонску или бугарску окупацију хрватског приморја*. Јер, предатори добро знају да *голу удицу риба не гризе*.

Војислав Беговић

ПРЕПИСКА РАТНИХ ЗАРОБЉЕНИКА И ИНТЕРНИРАНИХ ЛИЦА ИЗ СРБИЈЕ, ПОСРЕДСТВОМ МЕЂУНАРОДНОГ КОМИТЕТА ЦРВЕНОГ КРСТА [12]

Реконструкција једног (могућег) поштанског пута према ознакама на дописној карти на слици 2

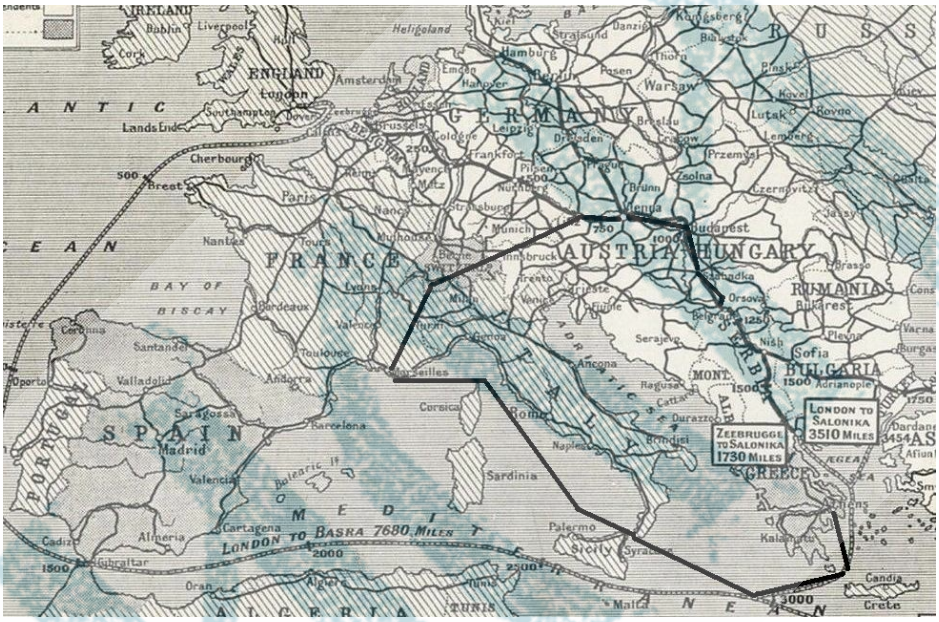

Сл. 1 1916 WW1 MAP EUROPE Transport SEA & LAND ROUTES Germany v. Allies

Мапа (Сл. 1) приказује саобраћајне везе Централних сила (са Немачком централном позицијом у тадашњој мрежи железничких пруга) у поређењу са Савезничким. Пунијом црном линијом сам уцртао могућу трасу поштанског пута (према приказаној дописној карти на слици 2).

The map (Fig. 1) shows traffic connections of the Central Powers (The German central position in the former network of railways) compared with Allied. Black fuller line I drew a possible route postal (according to correspondence card Fig. 2).

.

www.filatelija.rs

Сл. 2 Мађарска дописна карта (издање 1916) од 5 филира. Пошиљка примљена за отправљање у пошти Нови Сад (ÚJVIDÉK 1) 30 априла 1916, експедована за Атину (Грчка). Жиг Угарске цензуре у црвеној боји "ÜBERPRUFT Felulvizshalva TEMESVAR" (Прегледано и ревидирно у Темишвару), љубичасти елипсасти жиг француске цензуре у Марсељу број 309[1],
одакле је дописна карта наставила путовање за Атину.

Fig . 2 Hungary correspondence card (edition 1916) of 5 filer. Shipment was received for sending in the post office Novi Sad (Ujvideki 1) 30 April 1916 sent to Athens (Greece). Hungarian censorship mark in red "überprüft Felulvizshalva Temesvári " (views and revised in Timisoara), purple ellipsoid French censorship mark number 309 in Marseille, where the correspondence card continued their journey to Athens.

[1] Extrait du N°657 du 15/05/1923 de "L'Echo de la Timbrologie"

У анализи је потребан одређени екскурс у вези са приказаном дописницом:

- прво, пет филера је тарифа за дописнице у унутрашњем саобраћају (Аустроугарске) али не и за дописнице послате у иностранство (Грчку, у овом случају);
- друго, ако је реконструкција поштанског пута тачна (ÚJVIDÉK – TEMESVAR – VIENNA – GENEVA – MARESEILLE - ATHENS), да ли је могуће да је дописница без иједног транзитног жига и без икаквих ознака поштанске манипулације прошла кроз неутралну Швајцарску и
- треће, ако је дописница стигла до адресата, зашто је без жига доставне поште? Да ли је дописница завршила свој пут (задржана од стране марсељске цензуре) што би био одговор на претходно питање.

Употреба ове дописне карте припада раном периоду преписке Срба у Првом светском рату. Према Вуковићу[2]: "Војници и избеглице покушавали су на све начине да допру до својих породица у окупираној Србији, директно преко грчке поште, или путем појединаца, приватних агенција и новина у Швајцарској (...)". Вуковић даје факсимил једног сјајног документа, Наредбу ОБр. 665 Начелника штаба Врховне команде (српске војске) за 10. мај 1916. Тај датум је на неки начин био вододелница, јер је раздвајао два периода, први до 10. маја 1916, када су покушаји преписке били неорганизовани и индивидуални и други, стабилни, од 10. маја 1916, у коме се јављају два облика преко Црвеног крста и преко приватних посредника и агенција.

"У раном периоду постоје два сегмента - преписка из Венизелосове Грчке и преписка из незапоседнутог дела Грчке. Преписка која је ишла из и за Северну Грчку најчешће је завршавала у бункерима АУ цензуре"[3].

На основу приказане карте, чији је пошиљалац Србин из тадашње Аустроугарске (Новог Сада), покушао сам реконструкцију поштанског пута пошиљке.. Треба подсетити да је Аустроугарска подвргавала масовној изолацији сопствено становништво, а његов српски део више није сматрала својим, иако је то донедавно био. У том смислу треба посматрати поступак са пошиљкама Срба отпремљеним путем поште и на друге начине. У разјашњењу Вуковић каже: "Преписка из и за Јужну Грчку је делила сличну судбину, уколико је била адресована за окупирану Србију, а за подручја у саставу АУ монархије је углавном пролазила. У оба случаја поштански саобраћај је ишао преко Румуније, све до 14/27. августа 1916. када је Румунија ступила у рат на страни Антанте".

---

[2] Миодраг Р. Вуковић, *Serbian Military Postal System in Exile 1916 – 1918*, Belgrad, 2016

[3] Преписка В. Б. са Миодрагом Р. Вуковићем.

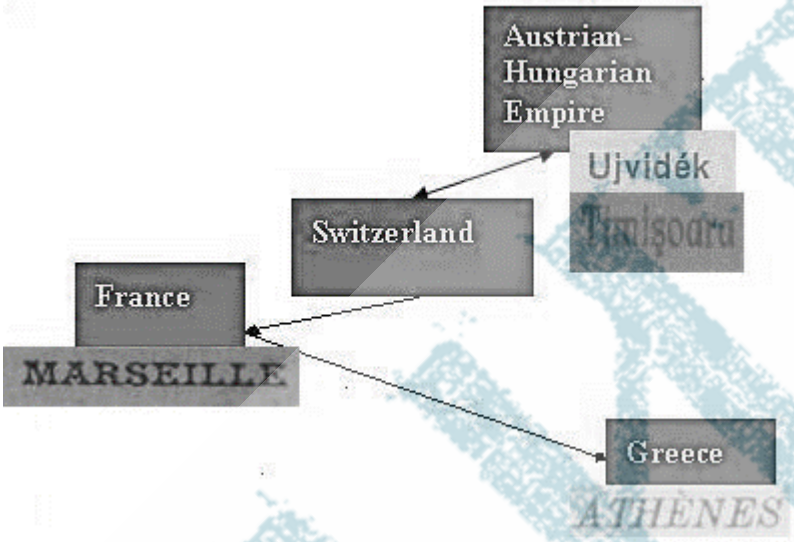

Сл. 3 Поједностављен приказ реконструисаног пута поште на примеру Угарске дописне карте отпремљене 30. априла 1916. за Атину

Fig 3 A simplified representation of the reconstructed mail route in the case of Hungary postcard dispatched on 30 April 1916 to Athens

Солунско ратиште се у великој мери ослањало на линије снабдевања морем из Велике Британије и Француске. Како је претња од подморница расла, као алтернатива развијен је копнени пут. Снабдевање из Британије ишло је кроз луку Шербур и даље возовима преко Француске и Италије до луке Таранто[4] где су терет прихватали бродови и превозили преко Егејског мора до мале луке Итеа[5].

Пут је настављан камионима преко планина централне Грчке до Бралоса[6], где је терет претоварен у возове на прузи нормалног колосека за Солун. Борбе вођене северно од Солуна, у почетку да се подржи Србија, биле су друкчији изазов у односу на Западни фронт. Да се подржи 250 миља дуг фронт, углавном кроз неприступачан планински терен или речне долине које врве од комараца, на располагању је било само неколико постојећих пруга и путева од туцаника.[7]

Поново се враћам 1916. години, по много чему преломној за српску војску и народ.

[4] Важна поморска лука и једна од главних италијанских морнаричких база
[5] Лука на северној обали Коринтског залива
[6] Планина у централној Грчкој око 190 км северно од Атине и 325 км југоисточно од Солуна
[7] Mark Whitmore, *Transport And Supply During The First World War*

Од средине 1916. године дозвољена је преписка путем поште између ратних заробљеника и становништва окупираних територија Србије и Црне Горе.

Сл. 4 12. јуни 1916. бугарска поштанска карта послата из села Доњи Присјан (Власотинаце) српском војном заробљенику у Ашах. Бугарски поштански жиг са датумом 15. VII 1916. Нечитак отисак поштанског жига са датумом "Leskovac / Leskovatz". Цензура "Лесковац на Морава"

Fig. 4 June 12, 1916 the Bulgarian postal card sent from the village of Donji Prisjan (Vlasotince) to Serbian military prisoner in Ascah. Bulgarian postmark dated 15 July 1916. Unreadable imprint postmark with the date "Leskovac / Leskovatz". Censorship "Leskovac on Morava"

Пошиљке су путовале дуго, преко различитих земаља и женевског Црвеног крста. Да би пошиљка стигла до одредишта било је потребно више месеци, јер је пролазила неколико строгих контрола у различитим земљама, о чему сведоче жигови и различите манипулативне ознаке. Због цензуре, сва писма су морала да буду на латиници, коју је мали број људи знао. Исписана туђим рукописом, често су изазивала сумњу и стварала неспоразуме.

Преписка из Србије под бугарском окупацијом са заробљеним и интернираним сродницима у рукама Централних сила заобилазила је српски Црвени крст, чије су постојање Бугари оспоравали све до новембра 1917. На слици 4 приказана је дописна карта прегледана од стране бугарске и аустријске (бечке) цензуре са забелешком плавом оловком "Aschah".

Подаци о ратним заробљеницима ишли су преко агенције Међународног Црвеног крста у Женеви. Поред ратних заробљеника, агенција се такође бавила интернираним цивилима и лицима која живе на окупираним подручјима. Била је то иновација, јер опсег активности МКЦК раније није обухватао цивиле. МКЦК имао је посебан одељак у организацији чији задатак је био да посебно одговори на питања у вези цивила (депортованих, таоца, и људи који живе на окупираним територијама).

Према Трифуновићу[8] у мају 1917. године било је 1.210 Срба ратних заробљеника у Нађмеђеру, 3.024 у Болдогасоњу, 9.934 у Нежидеру, 1.628 у Араду, 5.861 у Хаинрихсгрину, 7.733 у Браунауу и 6.355 у Ашаху. Укупно 35.746 српских заробљеника. Према истом аутору, овом броју би требало додати још 528 особа које су држане у другим логорима који нису били у надлежности Министарства рата. Што се тиче логора на тлу Угарске, у мају 1917. било је 334 српских интернираца у логору Вац (Vaz), 1.060 у Цегледу (Czegled), 71 у Кечкемету (Kecskemét), 1,620 у сабирном логору у Ђенђешу (Gyöngyös). Према аустроугарским изворима у мају 1917 у логорима у Аустроугарске било је 39.359 интернираних цивила из Србије.

У Аустроугарској је било више места за конфинирање. Само у округу Вајдхофен на Таји (Waidhofen an der Thaya) било је девет локација. У почетку конфинирани су имали одређену слободу кретања, али су у тачно одређено време морали да се јављају надлежној команди у месту у коме су се налазили. Ову „повластицу" како је рат одмицао могли су да користе углавном имућнији грађани, који су могли себи да плате храну и смештај, или они којима је различитим каналима слата новчана помоћ.

[8] Богдан Трифуновић, *Prisoners of War and Internees (South East Europe), Online International Encyclopedia of the First World War*

Сл. 6 12. VII 1916. Бугарска војна франшизна дописна карта отправљена из Призрена, под бугарском окупацијом, за Женеву, српском избеглици у Швајцарској. Поштанска марка непотребно налепљена, па одстрањена. Жиг транзитне поште са датумом (СКОПЈЕ 25. VII 16.)[9]. Љубичасти печат бугарске окупационе управе са текстом *Царство България Призренско комендантство*. Жиг аустроугарске цензуре у Фелкирху. (Колекција Д. Јакића)

Fig. 6 July 25, 1916 Bulgarian military franchise correspondence card sent from Prizren, under Bulgarian occupation, to Geneva, to Serbian refugee in Switzerland. Postage stamp affixed unduly, but removed. Stamp transit mail with the date (СКОПЈЕ 25 VII 16). Purple seal the Bulgarian occupying administration with the text *Царство България Призренско комендантство*.
Stamp of the Austro-Hungarian censorship in Feldkirch. (D.Jakic Collection)

Из садржаја карте види се да је са територије Македонске војно-инспекцијске области поштански саобраћај одржаван у јуну 1916. Слање новца било је могуће преко Скопља ("преко народне банке"). Занимљив је и податак који се односи на трошкове слања новца (...) "агија (ажија, прим. В.Б.) са трошком заједно хвата 27 лева за 20 франака".

[9] Бугарска је од окупираног дела Србије створила две зоне: Моравску војно-инспекцијску област са седиштем у Нишу и Македонску војно-инспекцијску област са седиштем у Скопљу. Административно подручје је обухватало следеће округе (срезове): Скопски, Кумановски, Тетовски, Штипски, Тиквешки (Кавадарски), Битољски, Охридски, Призренски и Приштински.

Исправка

Непосредно после објављивања чланка ''Двострука окупација Новог Пазара?'', у Филателистичком гласнику бр. 14, проф. др Милан Радовановић добио је од г. Ричарда Стивенса и-мејл следеће садржине:

„Драги професоре Радовановићу,

Синоћ сам прочитао ваш чланак "Двострука окупација Новог Пазара", из марта 2016. године.

Иако се раније нисам срео са овом историјом, спреман сам да прихватим да је било неслагања између Бугарске и Аустрије у вези са окупираном/ анектираном територијом Србије, како год. То је свакако паралела са неслагањем између Бугарске и Србије, што је довело до Другог балканског рата. Ипак, не могу да се сложим са твојом теоријом о Новом Пазару. Поштански жигови и ознака цензора на дописници немају никакве везе са Новим Пазаром у Новопазарском Санџаку. Жиг се односи на село Нови Пазар у североисточној Бугарској, где је отворена пошта 14. јуна 1885, и, верујем,отворена и данас. Моја веома непотпуна колекција бугарских поштанских жигова садржи жиг Новог Пазара из 1955. године. Жигови на објектима које си ти приказао налазе се на странама 42 и 64 у "Приручнику бугарских поштанских жигова 1879-1918" Томаса Хицлера. Цензорска ознака је очигледно ретка, јер није наведена у студији "Цензура преписке у Бугарској за време Првог светског рата 1915-1918" објављеној часопису Савеза филателиста Бугарске "Филателија" број 89. Такође, бугарска пошта за свој 60. рођендан објавила је листу свих јавних пошта које су биле отворене, на којој се налази само једна ставка за пошту Нови Пазар. (док, на пример, постоје две ставке за пошту Тетово, једна за град у Бугарској, отворена 1923. године, а друга за град у Македонији, отворена 1915. године и касније затворена.) (...)

Поздрав, Дик Стивенс"

Сматрам својом обавезом да читаоце *Филателистичког гласника* обавестим о овом пропусту, као и да исти треба да буду исправно обавештени. Наравно, дугујем захвалност г. Стивенсу.

Молим издавача и одговорног уредника г. Владимира Милића да овај допис објави у целини у следећем броју *Филателистичког гласника*.

Са поштовањем, проф. др Милан Радовановић

Доц. др Вида Зеи

ПОШТАНСКЕ МАРКЕ И ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ ЗАСТУПЉЕНОСТИ [10]

У Словенији, употреба ћирилице на маркама почела је јавно да се напада 1991. године, посебно када се радило о "маркама са експлицитно словеначким темама". Према писању штампе сматрано је то "последњим изазовом", укључујући "марке објављене 1. јуна 1991. године на којима је приказан нови тунел кроз Караванке, изграђен словеначким новцем". (Slovenske Novice 1991).

Уопште, југословенство на маркама 1980-их постоји паралелно са напорима словеначких филателиста да истраже и пронађу обележја словеначког народа на маркама. На пример, Јанко Штампфл (уређује рубрику филателије у љубљанском Дневнику, прим. В.Б.) види Триглав, највиши врх југословенске планине као национални симбол и репрезент Словеније (1988). Слично томе, 1983. године, Мршол налази слике словеначких пејзажа, флоре и фауне, словеначких историјских догађаја, и словеначког језика на 20 југословенских марака и још седам марака издатих у иностранству, између 1918. и 1983. године. Поред тога, Мршол проналази знакове словеначког на маркама издатим 1980. у Централноафричкој Републици и Парагвају, на пример, где је шампион зимске Олимпијаде приказан са *made in Slovenia*. Он такође сматра да су Словенци представљени на марци "Џиме" из 1945. издате од стране Сједињених Америчких држава на којој је приказана група војника подиже америчку заставу. Према Мршолу (1983), "Међу њима је син словеначких родитеља, Џон Хрибар који је рањен у бици на острву Иво Џиме".

Национално представљање на маркама кроз које, према Хоми Баба[10], "отпаци, налепнице, и крпе свакодневног живота морају да буду у више наврата претворени у знаке националне културе", показује да ниједна од државних или политичких институција доминантне културе не може да задовољи жеље мањинских група за које је опажање културних различитости симболично уништено, јер су представљене индиректно, то јест, кроз доминантне културе "другог". Тако је двосмислен став Словенаца као невидљиве мањине да обавеже словеначке филателисте да тумаче исте појаве на противречне начине: исти знаци Словеначког тумаче се као негативна расподела, али и позитивна афирмација и признавање - у зависности од културног и политичког контекста.

[10] Homi K. Bhabha, Харвардски универзитетски професор

Raising the Flag on Iwo Jima is a historic photograph taken on February 23, 1945. U.S. postage stamp, 1945 issue, commemorating the battle of Iwo Jima

Подизање заставе на острву Иво Џима историјска фотографија снимљена 23. фебруара 1945. године. Поштанска марка САД , издата 1945 у знак сећања на битку Иво Џима

Тако, аустријске марке са знацима словеначког су чешће тумачене као присвајање словеначке прошлости, мада понекад могу да представљају "одавно признање" словеначке специфичности. Аустријска марка, издата 1979. године, која приказује Карантански престо (који се налази на аустријској територији) протумачена је као "приказивање споменика као да припада њима". (Мршол 1983). Југословенска марка из 1976. представља исти трон са репродукцијом слике "Устоличење словеначког војводе на Госпосветском пољу", словеначког сликара Антона Гојмира Коса, према Мршолу (1983) као "дивљи и ефектан бес међу карантанским националистима, као да су имали право да се мешају у наше животе, они једноставно не могу да схвате да је наша прошлост три стотине година старија од њихове и да је то наша ствар".

Последња вест

На тек завршеној Светској филателистичкој изложби у Њујорку (*World Stamp Show-NY 2016*) српски излагачи су остварили велики успех: изложак Предрага Антића у класи традиционалне филателије *Kingdom of Serbia 1880-1903* (8 витрина) освојио је велику позлаћену медаљу (89 поена); изложак Александра Крстића у класи поштанске историје *Serbia in First World War 1914-1918* (8 витрина) освојио је златну медаљу (90 поена); изложак Александра Боричића у класи поштанске историје *Serbia Postal History 1840-1915* (5 витрина) освојио је златну медаљу (90 поена); изложак Зорана Степановића у класи поштанске историје *Bosnia and Herzegovina 1826-1918 The Cancellations Study* (8 витрина) освојио је златну медаљу (90 поена); а изложак Ратомира Живковића у класи аерофилателије *The Development of International Airmail in the Kingdom of Yugoslavia between 1923 - 1941* (5 поена) освојио је велику позлаћену медаљу (88 поена и специјалну награду изложбе за показано знање).

Антон Гојмир Кос "Устоличење словеначког војводе на Госпосветском пољу"

"Enthronement of the Slovenian Duke, Gosposvetsko Field" by Anton Gojmir Kos

Када је Аустрија подсетила на 400 година оснивања чувене ергеле у Липицама, са марком која приказује белог коња, "коначно су схватили шта је наш Липицанер значио за чувену школу јахања у Бечу". Неколико других земаља издаје марке са Липицанерима, одгојеним у Словенији, које су или поносно прихваћене или сматране увредљивим, јер Словенија или Липице нису експлицитно именовани.

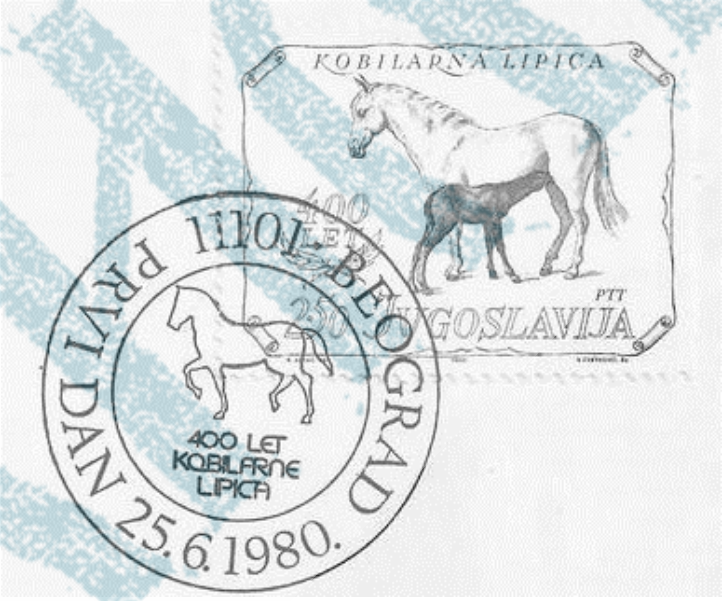

Када је Југославија издала пригодну марку за коњичке трке без Липицанера то је схваћено као намерно потискивање Словеније. Али када је Липицанер приказан на марки којом је обележена годишњица хрватског ветеринарског одељења Свеучилишта у Загребу, протумачено је као "једна обскурна прилика да се прикаже наш коњ". Две марке

међуратног издања Немачког рајха приказују овог коња, а марка издата 1942. имплицитно указује на "окупацију свега што је словеначко", док је планираном серијом немачких окупационих марака са словеначким културно-историјским личностима признто да је "Словеначки народ је још увек жив" (Мршол 1983).

Закључак

Марке учествују у мењању националног, културног и политичког контекста. Творци и корисници марака представљају њихов референтни оквир, односно, стране различитих дискурса, од којих су неки поклапају и афирмишу симболички хегемонију државе, док су други томе супростављени. Тако, марке играју важну улогу као носиоци различитих друштвених и политичких тежњи, као што је, на пример, потрага за јединством или националистичке тензије.

Током година, марке пролазе кроз значајне визуелне и естетске измене које на том важном путу регулишу разумевање њиховог значења. Ове промене су се догодиле јер марке представљају "праксе означавања," и учествују у националном, културном, и политичком окружењу. Улога марака је, дакле, не толико одређена општим конвенцијама или од стране "владајућих" идеологија.

Уместо тога, субјекти у процесу креирања и употребе марака имају активну улогу и осећај значења и вредности или у "структурама осећања", како каже Вилијамс.

Вилијамсове културне перспективе се користе за анализу марака; његова динамична и генеративна природа је у формирању и разарању хегемоније, у којој национална културна продукција представља континуирани процес уградње, искључивања, рекомбиновања, и присвајања, односи се и на тумачење поштанске марке.

Ипак, ова перспектива такође проблематизује двосмисленост представљања културне мањине. Пример марака које се користе у Словеначкој прошлости, указује на то да када је национална мањина представљена само кроз доминантне културе, критика његовог представљања осцилира између позива за више репрезентације, притужби тривијализације своје презентације, и свести о националном признавању или негирању.

Међутим, осцилација може бити протумачена и као једна од стратегија опстанка мањинског. У том смислу, симболичко уништавање мањинског статуса представља витални услов за постојање мањине као другачијег од "владајуће" културе којој се супротставља.

Зоран Р. Бошковић

ДОШТАМПАВАЊЕ РЕДОВНИХ МАРАКА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ [5]

Текст у овом броју је завршни по питању препознавања штампе редовних марака Републике Српске. Приказујемо редовне серије „Фигуре у шаху" и „Старо оружје" из 2013. године у којима имамо задатак препознавања штампе. Издања редовних марака после 2013. године, све до јуна 2016. године, нису имала доштампавања.

Фигуре у шаху

Прво редовно издање марака са мотивом шаха пуштено је у промет 10.01.2013. године[19]. Карактеристике које наводи Г. Бараћ приликом каталогизације ових марака у часопису *Колекционар* су следеће: ликовно решење мр Божидар Дошеновић и Небојша Ђумић. Вишебојни офсет, штампано у штампарији ФОРУМ – Нови Сад. Папир обичан – гладак високог сјаја „Муфлеп" 100 gr. Зупчање је чешљасто 13 ¾ (14 x 16 рупа). Гума је сјајна (што сматрам да је врло битно) а нигде се не наводи. Шалтерски табак је од 100 комада (10 x 10). Прву каталогизацију ових марака дао је часопис Колекционар под каталошким бројем К 579 – 581. Michel каталошки број 581 – 583 и нови каталог Поште Српске каталошки број 580-582. За ово издање битно је да су марке урађене у тет беш положају и по хоризонтали и по вертикали тако да је пожељно у збирке оставити четверце ових марака. Има их само 25 у шалтерском табаку. Под УВ лампом[20] марке дају јак беличаст одсјај што ће бити врло битно за разликовање штампи. Тиражи марака су следећи: за вредност од 0.50 КМ 200.000; за вредност од 0.90 КМ 500.000 и за вредност од 2.30 КМ 300.000 комада.

---

19 Серија се сатоји од три редовне марке на којима су приказане фигуре у шаху. На вредности од 0.50 КМ приказани су топ и ловац; на вредности од 0.90 КМ приказани су коњ и пион и на вредности од 2.30 КМ приказани су краљ и краљица. У првом тренутку није било јасно како се марке постављају за гледање и како да се окрену у класеру. Марке би требало поставити у позицију посматрача (тако да име државе и номинална вредност буду по хоризонтали) а не у позицију једног од играча. Часопис Колекционар и Michel исправно су поставили марке приликом каталогизације док то није случај са новоизашлим каталогом Поште Српске.

20 За утврђивање одсјаја и разлика у папиру код штампи код редовних марака у поштанском саобраћају Републике Српске коришћена је UV Examination lamp L 80 longwave.

За потребе поштанског саобраћаја од 05.12.2013. године у Републици Српској пуштене су доштампане две редовне марке из серије „Фигуре у шаху". То су марке од 0.50 КМ и 0.90 КМ – правилније је писати (БАМ) али то нико не практикује. Часопис Колекционар каталошки број 579 II и 580 II. Michel још није дао каталошки број нити је регистровао појаву друге (II) штампе код ове две марке. Поште Српске у свом новом допунском каталогу дају нове бројеве за ове марке и што је веома битно напомињу да се ради о доштампавању редовних марака у истој години (2013.) Каталошки број 613 - 614. Нигде нема навода по чему се друга штампа (II) разликује од прве (I).

Када су у питању марке на писму (путовалом објекту) једино се разлика може приметити по интензитету у боји. Ради се о светлијој боји на марци коју није баш лако уочити, види приказану слику 28. Потребно је да код себе имате марке обе штампе ради поређења. Друга видна разлика је у гуми. Код друге штампе гума је полусјајна. Оно што је за филателисте (сакупљаче) битно то је да је друга штампа обележена на маргинама поред 1. поља и поред 10. поља ако се марке правилно посматрају, слика 29. У овом случају пошто штампар приликом доштампавања није марке посматрао „правилно" дошло је до тога да је положај римске цифре (II) по хоризонтали, а не по вертикали што је сигурно било предвиђено. Под УВ лампом марке друге штампе не показују реакцију већ су тамне. Због већ наведеног тет – беш положаја марке друге штампе исто треба сакупљати у четверцу. Има их 25 у шалтерском табаку. Тираж вредности од 0.50 КМ је 200.000 комада, а тираж вредности од 0.90 КМ је 300.000 комада. Што се тиче каталогизације треба оставити стари број са додатком (I) код прве штампе и додатком два (II) код друге штампе. Рецимо Michel број 581 I и 581 II, као и Michel број 582 I и 582 II.

Старо оружје[21]

Редовно издање марака са мотивом старог оружја из II светског рата (3 вредности) пуштено је у промет 10.01.2013. године. Карактеристике које наводи Г. Бараћ код ове редовне серије су следеће: Ликовно решење Мр Божидар Дошеновић и Небојша Ђумић. Вишебојни офсет, штампано у

[21] Да се подсетимо Прво редовно издање са мотивом „Старо оружје" пуштено је у промет 15.06.2010. године. Серија је имала 3 вредности (Michel каталошки број 501 - 503). Карактеристика шалтерског табака ове серије је у томе што су марке распоређене у тет беш положају тако што је првих пет редова у табаку било окренуто на једну а осталих 5 редова у табаку на другу страну. Могло се из једног табака извући само 10 парова у тет-беш распореду. То је према тиражу ипак фантастичних 20.000 парова у тет – беш позицији, ако су сви остали сачувани.

штампарији ФОРУМ – Нови Сад. Папир обичан – гладак високог сјаја „Муфлеп" 100 грамски. Зупчање је чешљасто 13 ¾ (14 x 16 рупица). Гума је сјајна што је овде врло битно. Шалтерски табак је од 100 комада (10 x 10). Прва каталогизација ових марака дата је у часопису Колекционар К 582 – 584; Michel број 584-586 и Српске Поште 583 – 585. Тиражи марака су: вредност од 0.10 КМ 200.000; вредност од 0.20 КМ 200.000 и вредност од 0.35 КМ 100.000 комада.

За потребе поштанског саобраћаја у Републици Српској доштампане су две редовне марке из серије „Старо оружје" од 0.10 и 0.20 КМ. Прва каталогизација дата је у часопису Колекционар К 582 II – 583 II и у новом допунском каталогу Поште Српске 615 – 616 и што је веома битно напомињу да се ради о доштампавању редовних марака у истој години (2013.) Michel још није дао каталогизацију за другу (II) штампу код ових редовних марака.

Прва очигледна разлика је у нијанси боје, разликују се сва три битна елемента са слике: вредности (0.10 и 0.20 КМ), позадина марке и мотив оружје. Погледај пажљиви слику 30. Друга разлика је у гуми. Гума је полусјајна. Трећа разлика код штампи је у томе што је на маргини сваког табака код позиције 10 и 100 ознака штампе (II). Ознаке штампе налазе се код марке од 0.10 КМ на пољу (10) и код марке 0.20 КМ на пољу (100). Ради се о римским цифрама (II) висине 2 мм. Тираж код обе вредности је по 400.000 комада. Што се тиче каталогизације остаје стари број за наведене две марке где треба додати за прву штампу поред броја ознаку (I) и за другу штампу поред броја ознаку (II).

После овог доштампавања у наредне две године[22] није више било доштампавања редовних марака у Републици Српској.

Закључак

У пет наставака у часопису посматрали смо штампу и доштампавање редовних марака у Републици Српској. До 2009. године по питању штампе и доштампавања редовних марака све је једнолично и потпуно безидејно. Веома тешко за истраживање и озбиљно сакупљање. Касније су настале видне промене инициране од стране ужег круга филателиста. Да ли је све морало да буде баш тако како је испало ? Одговор из Поште Српске гласи: „Пробали смо и многим филателистима се ово допало". Поставља се питање шта се филателистима толико допало ? Промене су свакако добро

[22] У 2014. години штампане су редовне марке Републике Српске са мотивом „Лептири, 5 вредности", „Инсекти, 3 вредности" и „Цркве брвнаре, 3 вредности. У 2015. години штампане су „Орашасти плодови, 3 вредности" и „Домаће животиње, 4 вредности". У 2016. години штампана је само „Шумско воће, 2 вредности.

дошле и биле су преко пожељне. Резултати су међутим врло дискутабилни. У тим променама како су се и колико успешно снашли прво ликовни аутори (?), сакупљачи и пошта. Сигурно никоме није требало „малтретирање" у вези одређивања позиције-положаја за марке „Фигуре у шаху". За тет – беш положаје марака у првој штампи има оправдања али у доштампавању сигурно томе није било места. Ако се ишло заиста на ексклузиву која је и постигнута код овог издања зашто шалтерски табак није рађен са 8 x 8 = 64 поља? Дошло је заправо до претеривања (расплињавања) у мотивима код редовних марака тако да сваке године имамо по два потпуно нова мотива на 6 – 7 редовних марака. Шта рећи за ауторе (чак два аутора у потпису) ликовних решења који никако не успевају да поштанску марку посматрају само као поштанску марку, већ стално траже неки свој ликовни или уметнички израз којим иду у крајности. Нешто „одраде" врло занимљиво а нешто потпуно упрскају. Однос у димензијама редовне марке је различит. Цртеж и композиција код неких марака делују јако лоше. Не треба бити посебно ликовно поткован да би се то одмах уочило. Овај кометар посебно се односи на период после 2013. године који није овде приказан. Пошта је добила нешто више новца од филателиста који су покушали да се снађу у свему томе. Сакупљачи су добили више обавеза да озбиљније прате збивања, истражују и улажу у неке нове помоћне елементе као што је рецимо УВ лампа. Тражили су од поште да се штампе обавезно лако разликују и то су углавном и добили. Међутим тражили су бар једног цртача на редовној марци у две године а то нису добили. Чест одговор на ово питање је аутори ликовног решења заборавили да ставе ?

Можда је увредљиво рећи да је за Пошту Српске „редовна марка" само обична потрошна роба. За ликовног аутора то је прилика да одговори изазову који пружа тај минијатурни шарени папирић. За озбиљног сакупљача - специјалисту нажалост све је прихватљиво, а за филателисту у ширем смислу можда само ново „непотребно" инвестирање и преиспитивање докле тако.

Литература:

Каталогизација поштанских марака РС издатих у 2013. години, Колекционар број 35, стр. 19.

Каталогизација поштанских марака РС издатих у 2013. години (II), Колекционар број 36, стр. 25 - 26.

Michel Sudeuropa 3, 2015, 100. Jubilaumsausgabe, страна 301.

КАТАЛОГ ПОШТАНСКИХ МАРАКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ 2008 – 2015, ПОШТЕ СРПСКЕ, 2016, стране 46-47 и 53..

К Р А Ј

Слика 28. Друга штампа где је положена римска цифра (II) са поља 1 и 10.

Слика 29 Упоредно – разлика у штампи Друга (II) штампа горе а Прва (I) доле испод.

Слика 30. Упоредно – разлике у штампи Прва (I) штампа лево, Друга (II) штампа десно.

Слика 31 Друга (II) штампа поље 10 и поље 100.

Стајало се, да би се чуло и видело

У дупке пуној сали Централног дома војске Србије у Београду, 8. априла је представљена нова књига проф. др Милана Радовановића *Французи и Срби у Северној Африци 1916-1918*, друга по реду из најваљеног четворокњижја *Неми сведоци*. Догађај је организован под окриљем *Савеза удружења потомака ратника Србије 1912-1920* (не Савеза филателиста Србије чији је Радовановић истакнути члан). На представљању књиге, поред аутора, говорили су: пук. Љубомир Марковић председник Републичког одбора Савеза, Душан Пајин историчар, Војислав Беговић истраживач поштанске историје и др Душан Станојевић колекционар и историчар медицине. Уз одличну Power Point презентацију најзанимљивијих делова књиге, од стране писца, речју учесника, приређен је омаж француско-српском пријатељству искованом током Великог рата. Остаје констатација да је и овога пута изостало значајније присуство филателиста.

8. април 2016: детаљ са представљања нове књиге
из циклуса *Неми сведоци* (фото: Владимир Јаношев)

Аеродром у Панчеву отворен је за саобраћај 1923. године захваљујући француско-румунској авио компанији која је тражила узлетиште на територији тадашње државе СХС, да би могли да стигну до Цариграда. Пошто је у Београду Бежанија још увек била мочварна, те нису могли да је брзо приведу намени, сами су нашли терен на Јабучком путу у Панчеву и добили одобрење од општине да бесплатно користе земљу. Али, када је 1927. отворена Бежанија, овај аеродром је затворен.

Историчарка уметности - конзерватор Драгана Ружић је крајем деведесетих година прикупљала материјал о првом аеродрому у Југославији. Пре пет година објавила је и крађу публикацију о томе, да би је 2013. преточила у кратку историју о почетку комерцијалне авијације.

Деведест година аеродрома у Панчеву (1923-2013)

Од славе до заборава

Драгана Ружић*

УВОД

Аеродром у Панчеву, први међународни аеродром у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца пао је током година у заборав иако прича о његовом настанку припада нашој ближој прошлости, индустријском наслеђу двадесетог века. Пало је у заборав и сећање на одважне француске пилоте авио-компаније „Франко-Румен" који су својим летовима померали границе духа и времена и повезивали различите културе. Циљ ове публикације је препознавање, боље разумевање и вредновање аеродромских комплекса као споменичког наслеђа. Вишегодишњим прикупљањем загубљених фрагмената овог наслеђа препознате су и везе које постоје између града Панчева и општине Булоњ-Бјанкур (Boulogne-Billancourt) у Француској, везе које се тичу заштите аеродромских зграда, терена за узлетање и целокупног ваздухопловног наслеђа као важног дела националног културног наслеђа Србије и Француске. Булоњ-Бјанкур са фабрикама Фарман (Farman), Рено (Renault) и Voisin представља колевку авио-идустрије у Француској као што и Панчево са свим догађањима везаним за успостављање прве међународне авио-линије Париз – Панчево – Букурешт и фабриком авиона „Утва" можемо сматрати колевком цивилне авијације у Краљевини Југославији. Срећна је и ретка околност да аеродром у Панчеву ни после 90 година није променио намену, околност која нас обавезује на мудро промишљање када неко ново време буде наметнуло промене и поставило питање:" Каква се будућност може очекивати за аеродром и како сачувати историјски значај широког зеленог поља терена за узлетање авиона?" Настојање града Панчева да оживи сећање на први ноћни лет међународног путничког саобраћаја на свету који је изведен управо са овог аеродром улази у домен културне историје Србије, Француске и Румуније.

ДНЕВНИ ЛЕТОВИ

Један од важних закључака и поука из Првог светског рата којима је Француска држава посветила највећу могућу пажњу био је недостатак брзих саобраћајних средстава као што су авиони и дирижабли. Иако је рат завршен победом савезника, Француска је одмах по његовом окончању одлучила да предузме све потребне мере како би се обезбедила од могућих будућих ратова, тако да су њени државници посебну пажњу посветили јачању трговачке авијације. Разлог је био једноставан: трговачку авијацију је било могуће преко ноћи претворити у ратну на тај начин што би се трговачки авиони лако могли, уместо путника и робе, натоварити с хиљадама килограма експлозива који би били у стању да из ваздуха разоре јака утврђења и поруше читаве градове.

Француско-румунска авио-компанија CFRNA (Compagnie Franco-Roumaine de Navigation Aérienne), прва преко-континентална авио-компанија на свету са седиштем у Паризу (22, Rue des Pyramides), колоквијално позната под називом Франко-Румен (Franco-Roumaine), основана је 23. априла 1920. Јеврej Аристид Бланк (Aristide Blank)[1], директор румунске банке *Marmarosch-Blank*[2], генерал Дивал[3] (Maurice Duval), први председник Компаније и гроф Пјер *де Флерие* (*Pierre Claret de Fleurieu*)[4], први генерални директор имали су као циљ да се оствари најкраћа и најбржа веза, ваздушна линија између Француске и Румуније као и свих осталих земаља југоисточне Европе. Компанија је променила назив у *CIDNA* (*Compagnie Internationale de Navigation Aérienne*) 1.1.1925, да би августа 1933. године ушла, као једна од компанија, у састав *Ер Франса*. Француска влада је подржала оснивање ове Компаније фаворизујући преговоре са земљама централне Европе. Војни пилот Албер Делен (*Albert Deullin*), бивши командант 19. борбене групе постао је вођа пилота нове Компаније.[5] Почев од јесени 1920. Делен и Лионел де Мармие (*Lionel de Marmier*)[6] започели су преговоре с европским владама и убрзо затим почели су летови за Праг, Варшаву, Беч и Будимпешту. Године 1922, непосредно по повратку из Цариграда и са пута по централној Европи,

[1] Aristide Blank (Букурешт 1883-Париз 1960)

[2] Једна од највећих Румунских банака основана 1848. финансирала је неке од најзначајнијих железничких линија у Румунији, изградњу мостова и отварање великих фабрика

[3] Maurice Duval (1869-1958), француски генерал, некадашњи командант војног ваздухопловства

[4] Pierre Claret de Fleurieu (11.9.1896-28.11.1976), војни пилот

[5] Albert Louis Deullin (1890-1923) francuski ratni pilot, добитник Легије части 1916.

[6] војни пилот (1897-1944), добитник више признања

током којег је, уговорима са владама Чехословачке, Аустрије, Мађарске, Југославије, Румуније и Турске, обезбеђено функционисање линије Париз - Цариград и политички интерес да француска авијација оствари монопол и предност над сваком другом авијацијом у централној Европи и на Блиском истоку у погледу обучености људства и квалитета производње авиона. Делен је у француској штампи описао своја искуства са тог пута. По њему, те 1922. све земље централне Европе поседовале су солидне инсталације за авијацију и радио-телеграфију, тако да им је било лако да инсталирају станице за радио-гониометре. Осим тога, сви терени на територији Румуније који су се налазили на утврђеној релацији према Београду и према Цариграду, били су међусобно повезани директном телефонском линијом.[7]

Иако је влада Краљевине СХС током 1922. одбила приступ авионима *Франко-Румен* на своју територију тако да је почев од 15. септембра 1922. узлетиште организовано у румунском месту Арад, настављени су преговори Компаније са југословенском владом за одобрење слетања авиона путничког и поштанског саобраћаја у Београду на релацији Париз – Цариград. Уговор који је закључен 30. јануара 1923. обавезао је југословенску владу на концесију од два милиона динара годишње у трајању од три године после чега је 29. априла 1926. уговор обновљен уз неизмењене одредбе. Руковођење представништвом авио-компаније *Франко-Румен* било је поверено Едварду Замбонију (*Edward Zamboni*)[8], Швајцарцу који је од 1921. живео је у Београду. Био је повезан са др Момчилом Нинчићем, тадашњим министром иностраних послова и почев од 1922, по доласку барона Гастона де Сен Кентена (*Gaston de Saint-Quentin*) у Београд ради преговора о отварању линије *Франко-Румен*, био је задужен за отварање ове авионске линије. Од 1923. обављао је дужност директора компаније *Франко-Румен* при југословенској влади, затим *Цидне,* а од 1933. до 1939, када је напустио Београд, био је представник *Ер Франс*а. Замбони је често био домаћин угледним гостима из Европе, а сам је путовао често авионом са аеродрома у Панчеву у правцу Букурешта, Будимпеште и Париза.

У извештају Француско-румунске компаније за ваздушни саобраћај о свом раду у Краљевини СХС у периоду од 15. фебруара 1923. до 30. јуна 1924. који је Компанија доставила Министарству саобраћаја, наводи се да је Компанија добила искључиво право експлоатације ваздушног међународног саобраћаја у Краљевини СХС. Компанија је, са своје стране,

[7] Comment j'ai reconnu la nouvelle ligne aérienne Paris-Constantinople et Constantinople-Paris, *Les Miroirs des Sports*,1922

[8] Edward Zamboni (1897. Варшава-1950. Женева)

дала потребне гаранције за накнаду сваке штете која не би била произведена непредвиђеним несрећним случајем али Компанија није гарантовала да ће авион стићи на одредиште на време. Чланом шест Уговора Влада се обавезала да Компанију субвенира за сваки повратни лет између Београда и Беча и између Београда и Букурешта по 200 француских франака. По финансијском извештају Компаније, исплаћена субвенција за прво шестомесечје 1923. је износила 370.920.70 динара и заступници Компаније су сматрали да: *„Иако би због овога, као и због многих других оправданих разлога Компанија имала пуно право да раскине уговор, имајући у виду свој високи циљ она то није учинила, већ даље ради не обазирући се на огромне материјалне жртве и верујући да ће надлежни фактори најзад видети ничим неоправдане погрешке учињене према Компанији.“*

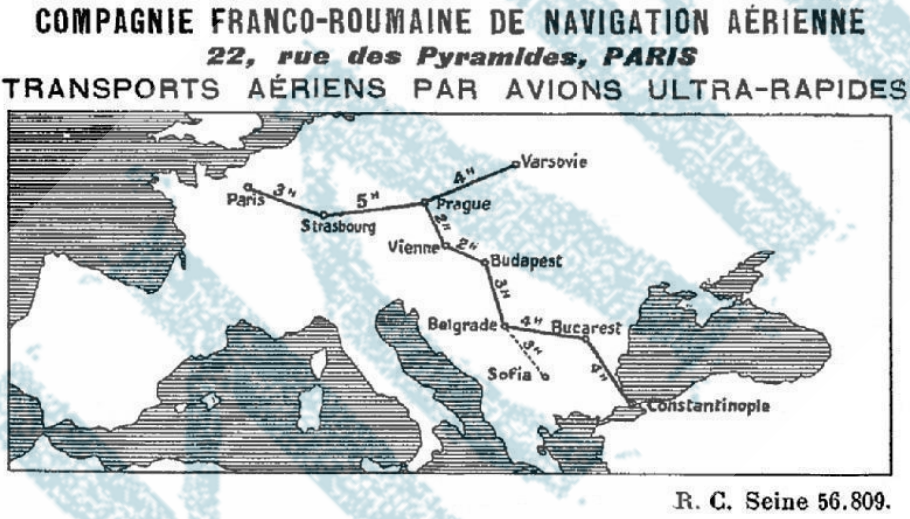

1923. План летења КФРНА

1923. Flight Plan CFRNA

Те 1923. Дирекција ваздухопловне секције била је смештена у Улици Обилићев венац бр.19 у Београду, да би затим била пресељена у Улицу краља Милутина бр. 74. Овде су се куповале путничке карте, примали пакети и отправљали други финансијски и административни послови, док су се писма предавала на пошти. Ове канцеларије у Београду биле су везане телефоном за Панчево. Чланом пет Уговора влада Краљевине СХС се обавезала да најдаље до 15. фебруара 1923. стави Компанији на располагање један аеродром у близини Београда, снабдевен са нужним хангарима за склониште авиона, гаражом за аутомобиле и потребном зградом за канцеларије али пошто није успела да у одређеном року испуни обавезу, Компанија је сама пронашла погодан терен за аеродром у

близини Панчева (утрина панчевачке општине) који је по посебном уговору са панчевачком општином добила за привремену употребу. Фебруара 1923. Албер Делен, Камиј Лепланке[9](*Camille Leplanquais*) и Едвард Замбони, заступници тог друштва, поднели су молбу Сенату муниципалног града Панчева који се налази тридесетак километара од Београда, на левој обали Дунава, да им град уступи земљиште за постављање станице за ваздушни саобраћај с обзиром на то да још увек није била извршена експропријација земљишта које су претходно били добили у Земуну код Бежаније. Молба компаније *Франко-Румен* усвојена је из разлога што су чланови проширеног Сената града веровали да је отварање станице за ваздушни саобраћај у Панчеву било у интересу развоја тзв. „горњег града" који је био настањен искључиво српским живљем. У доба мађарског режима овај део града био је запостављен па су чланови проширеног Сената сматрали да ће авионски саобраћај омогућити да и овај део града почне да се убрзано развија слично Винер Нојштату (Wiener Neuschtadt)[10] у Аустрији.

Дана 16. фебруара 1923. проширени Сенат града Панчева донео је одлуку да се поменутој Компанији бесплатно уступи један квадрат земље од 500 метара дужине и ширине на пашњаку који се налазио на путу према селу Јабука, и то на годину дана уз обавезу да Компанија изгради хангар за осам авиона. За непуних месец дана на терену је формиран аеродром и подигнута су најнужнија постројења тако да је већ марта 1923. отпочео редован саобраћај авионима *„не са малим тешкоћама и сметњама чињеним баш од стране полицијских власти, које су биле дужне да компанију у своме ужасно тешком и ни мало рентабилном предузећу свесрдно помажу."*

На терену који је био удаљен од Панчева један километар подигнуте су: 1) зграда за канцеларије Компаније, царину и полицију од полутврдог материјала 2) зграда за гаражу, радионице и стражу 3) 2 хангара (један од нарочито јаког платна и други од дрвене конструкције) у која су могла да се сместе 10 авиона 4) један магацин у земљи за смештај два вагона уља и мазива 5) барака са дрвеном конструкцијом за смештај радио-телеграфске станице. Иако је Дирекција компаније успела да у току 1923. добије од стране *„Одељења за Авијатику"* Министарства војске и морнарице извесну материјалну помоћ за подизање нужних зграда и инсталација на аеродрому, Компанија је сама уложила преко 800.000 динара и, како у Извештају наводе, за релативно кратко време од *„једне обичне неравне и у*

[9] Инжењер и инспектор компаније CFRNA касније CIDNA, затим помоћник директора *Ер Ориента*

[10] Град у Доњој Аустрији, јужно од Беча који се сматра колевком аустријске авијације

коров зарасле пољане, удаљене од Панчева један километар", формирала терен од преко 1 000 м^2 и подигла више објеката чија су сва одељења била осветљена сопственим електричним осветљењем и међусобно везана телефоном. Сва постројења су била ограђена тако да *„дају посматаоцу врло леп изглед једног модерног али привременог аеродрома."* Аеродром је чувала војничка стража од четири војника са једним капларом. Чланом једанаест Уговора Компанији је одобрено да у Краљевину слободно увози за своју употребу авионе, делове за авионе, материјал за оправку авиона, бензин и уље за мазиво. Представници Компаније су били незадовољни тиме што је за период од марта 1923. до 30. јуна 1924. држава исплатила Компанији на име царине и трошарине за увезени материјал преко 700.000 динара што по њима није било довољно и сматрали су да Влада лоше тумачи овај члан Уговора.

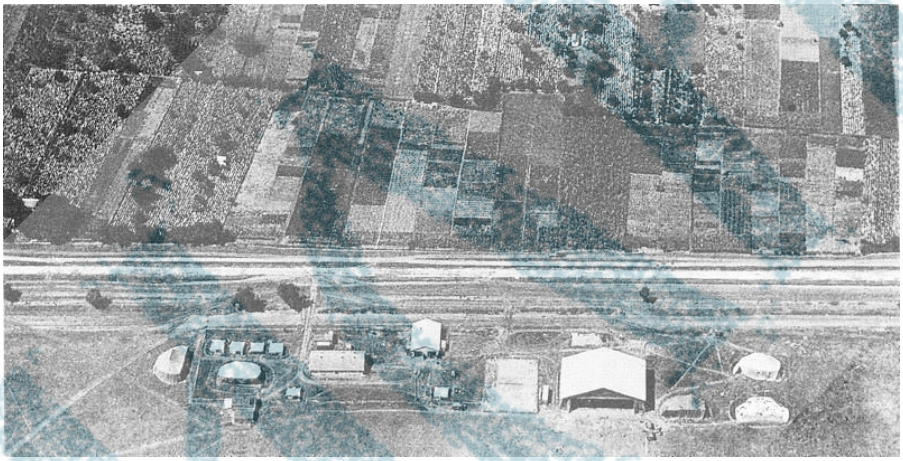

Аеродром Панчево 1923. године: снимак из ваздуха
Airport Pancevo 1923: aerial view

Пашњак на аеродрому је и даље наставио да се користи за испашу стоке на тај начин што би авион направио три круга изнад терена и тиме дао знак да ће слетети. Свиње би се одговарајућим знаком чувара уклањале с терена док би се авион спуштао и узлетао. Путници су се од аеродрома до града и пристаништа превозили фијакерима. У једном од својих писама супрузи Морис Ногес пише да га је *„забављало слетање на терен панчевачког аеродрома који је, у ствари, био пашњак који је свакодневно служио за несташлуке двеста црних свиња*[11]*."*

[11] домаћа раса позната под именом „мангулица" која је била популарна у Војводини током 19. и у првој пол. 20-тог века-прим. аутора

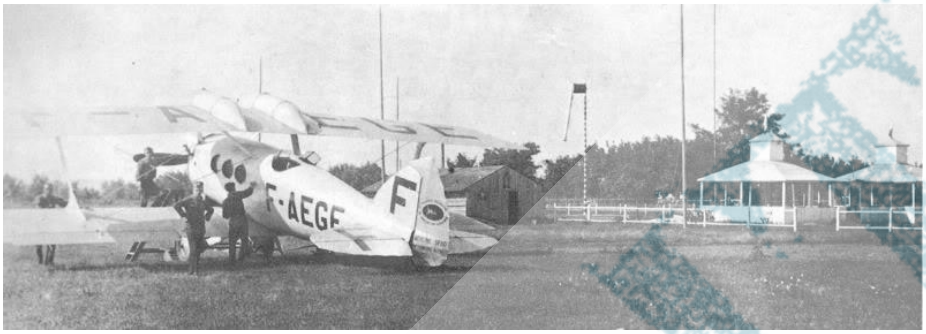

Аеродром Панчево: Путнички и поштански саобраћај званично је отпочео 16. априла 1923. године. У прво време обављао се авионима Блерио-Спад 46

Pancevo Airport : Passenger and postal services was officially launched on 16 April 1923 . At first performed the aircraft Blériot SPAD S.46

Пошто је друмско-железнички мост на Дунаву пуштен у саобраћај тек 11. новембра 1935, а преко Тамиша 1936, за превоз путника од Београда до Панчева Компанија је обезбедила један патролни чамац[12] који је закупио капетан луке Београд. Терен у Панчеву је био брзо оспособљен за слетање и узлетање авиона, био је опремљен радионицама за привремену оправку мотора авиона *SPAD-33* и *46,* као и радио и метеоролошким станицама. Дана 25. марта 1923. путнички авион *Blériot SPAD S.46* [13] компаније *Франко-Румен* слетео је на аеродром у Панчеву који је био станица за пренос робе и превоз путника између Будимпеште и Букурешта, на релацији Париз (аеродром у Ле Буржеу-Le Bourget) – Цариград (аеродром Сан Стефано - San Stefano). Био је то први дневни лет редовне дневне линије која је успостављена на релацији Париз – Стразбур(Neuhof) – Праг(Kbely) – Беч(Aspern) – Будимпешта(Матиасфелд-Matyásföld) – Панчево – Букурешт(Băneasa) – Цариград када је Краљевина СХС по први пут била укључена у систем европског авионског саобраћаја. Та линија је до тада саобраћала директно из Беча и Будимпеште за Букурешт и Цариград, заобилазећи нашу земљу. Било је предвиђено да се лет до Цариграда оствари у две етапе: првог дана би се летело од Париза преко Прага и Беча до Будимпеште у укупном трајању од девет сати и четрдесет пет минута, а другог дана летело би се од Будимпеште преко Београда (Панчево) и Букурешта до Цариграда у трајању од десет сати. У

[12] ИАП, Записник ванредне седнице проширеног Сената муниципалног града Панчева, 16. фебруар 1923. године, стр. 170-172

[13] 40 авиона типа *Blériot- SPAD 46* произведено је 1921. од којих 38 за компанију *CFRNA*. Биплан од дрвета и платна, дужине 9.05м достизао је максималну брзину од 165 км на час и летео је на висини од 800 км. Могао је да прими 5 путника. Модел представља модификован *Blériot-SPAD 33* са увећаним крилима и мотором Lorraine 12Da. Године 1925, 34 авиона *SPAD 46* модификовано је у *SPAD 66* када је авион добио наслон за главу за пилота и путника који седи с његове десне стране.

1923. саобраћај се вршио авионима два модела: на линији између Београда и Беча моделом *СПАД* с једним мотором од 400 коњских снага и четири места за путнике поред пилота. Ови авиони су прелазили 200 километара на сат. Путници који су у то доба користили авион као превозно средство били су малобројни, богати пословни људи, политичари и новинари. Нарочито је било мало држављана Краљевине СХС, што се тумачило тиме што је *„авијатика овде још нова ствар и тек у развоју, а и Срби су нарочито конзервативни за ову врсту саобраћаја."* Између Београда (Панчева) и Париза и са узгредних станица на којима су авиони слетали није било довољно путника па се ова ваздушна линија вероватно Друштву није исплатила, али за ваздушну линију Панчево – Букурешт и обратно увек је било довољно путника.

Ова авионска линија која је укључивала слетање на панчевачки аеродром, трајала је до 25. марта 1927. када је отворен аеродром у Бежанији. Ноћу и зими, у периоду од 15. новембра до 15. фебруара, понекад и до 15. марта, због лоших временских услова, авиони нису летели. Почев од 1. марта 1923. године и током 1924. године саобраћај је обављан три пута недељно (понедељком, средом и петком) а од 1. маја до 1. септембра вршио се свакодневно (изузев недеље) тј. један авион би долетео из Букурешта и Будимпеште а по један би одлетео у оба правца. У ретким случајевима овај ред би се пореметио услед лошег времена. Иако је чланом девет Уговора било предвиђено да се у службу Компаније у Београду и на аеродрому у Панчеву запосли шездесет посто држављана Краљевине СХС, било је запослено преко педесет посто док су остали запослени били Французи, Румуни и др. уз образложење да у земљи нема довољно квалификованих радника за ове послове те да се од стране Компаније чини све да се радници, држављани Краљевине СХС обуче у раду на авионима. У свом извештају Компанија је навела да сваког месеца у земљу уноси од 100.000 до 200.000 француских франака (ефективних) које троши на одржавање саобраћаја и исплату радника и особља као и да је од Министарства тражила да се Компанија потпуно ослободи од плаћања царине, трошарине и свих државних дажбина на увезене авионе, делове, машине, алат, материјал за оправку, бензин и уље за мазиво за своју употребу, да јој се врати до сада наплаћена трошарина и царина и да се Компанија ослободи од плаћања државних пореза и свих прireза како на свој рад тако и за своје особље. Као разлог за своје захтеве наводи се да *„компанија врши јавни саобраћај у општу корист, што је познато и влади Краљевине СХС, што компанија свој посао обавља у Краљевини СХС са великим губицима, што ће, у случају да компанија не буде ослобођена плаћања државног пореза и прireза за себе и своје особље, доћи у питање опстанак компаније у држави СХС што би се плаћањем државног пореза и прireза, смањила и иначе незнатна субвенција уговором предвиђена да*

се на самом терену (аеродрому) у Панчеву постави царинарница која ће царинити робу на лицу места и прегледати путнике и багаж". Компанија је тражила да се у Министарству војске и морнарице или Министарству саобраћаја установи нарочито одељење које ће вршити контролу цивилне авијације и водити све остале административне послове за исту.[14]

Током 1922. саобраћајна линија на релацији Париз – Цариград са својих 3.144 километара била је најдужа на свету и имала је осам важних узлетишта: у Паризу, Стразбуру, Прагу, Бечу, Будимпешти, Араду, Букурешту и Цариграду. Следеће 1923, након договора са југословенском владом и склапања уговора, на линији Париз – Цариград отворено је узлетиште у Панчеву уместо Арада и мрежа се продужила на 3265км. Од Панчева до Париза лет је трајао тридесет један час, до Будимпеште три часа, до Прага двадесет четири часа, до Беча пет часова, до Букурешта четири часа и до Цариграда осам часова. Време трајања пута могло је да буде дуже или краће у зависности од временских услова над Карпатима.[15] Велику погодност пилотима представљао је природни ток Дунава и у својим сећањима често су помињали лепоту Ђердапске клисуре. Током 1923. и 1924. успостављен је редован саобраћај на овој релацији док је од 20. маја 1925, услед одвајања крака преко Цириха у Швајцарској, усвојен нови ред вожње који није обухватао ноћну службу. До овога је дошло да би се избегло прелетање преко Немачке пошто су приликом прелетања њене територије француски авиони често били конфисковани од стране немачких власти што је довело до затегнутих односа између ове две државе и одлуке компаније *Цидна* да уместо преко Немачке усмере авионе преко Цириха. Током 1923. Немци су чинили велике сметње ваздушном саобраћају Компаније, јер су задржали дванаест авиона који су се морали, по потреби, спустити на немачку територију. Ове авионе Немачка, и поред протеста Француске, није хтела да врати. Што се тиче цене авионског превоза у 1923, карта за путнике са полазном станицом од Панчева износила је: за Будимпешту 156, до Букурешта 215, за Беч 335, за Стразбур 56, за Париз 725 француских франака. Карта прве класе од Београда до Париза за воз *Симплон Ориjент експрес* износила је 875 француских франака. *„За путнике који имају одважности путовати аеропланом, ако уваже утрошак путем и изгубљено време код путовања експресом, скоро је исти задатак."* [16]

(у следећем броју "Ваздушна пошта")

*историчар уметности – конзерватор
у Заводу за заштиту споменика културе Панчево

[14] *Трговински гласник*, 4. и 5.9.1924, бр. 199, 200
[15] *Трговински гласник*, 8.4.1923, 78-3 (ускршњи додатак)
[16] *Панчевац,* 6.4.1924.

TABLE OF CONTENTS

Editorial 3

New Serbia Stamps September 2015 – Februar 2016 4

Introducing postage stamps in Serbia in 1866 [1] - Miodrag Vukovic 5

150 years of printing the first Serbian stamps 14

New Book: Serbian Military Postal System in Exile 1916 – 1918 16

The postal organization on the Salonika front – prof. dr Milan Radovanovic and Ljiljana Djordjevic 18

Serbian POWs and CIs in Central Powers' captivity 1916 – 1918 [4]: POW Camps in Bulgaria – Miodrag R. Vukovic 26

Economic Actiity [2] – Mladen Vilfan 33

There are many Yeni Bazar - Miodrag R. Vukovic 43

WWI POW-mail [12]– Vojislav Begovic 47

Stamps and Politics of National Representation [10] - doc. dr Vida Zei 55

Stamps participate in changing the national, cultural, and political contexts. Both, the creators and users of stamps are constituted by their referential framework, i.e., by a variety of discourses, some of which are congruent and affirm the state&symbolic hegemony, while others compete against it. Thus, stamps play an important role as carriers of various social and political concerns, as, for example, quests for unity or nationalistic tensions.

Different Printings of the Definitive Stamps of Rep. of Srpska [5] – Zoran. R. Boskovic 59

This is the final text concerning the identification of different printings of definitive stamps of Republic of Srpska. We are presenting the definitive sets "Chess pieces" and "Old weapons" from the year 2013, where we have a task of recognizing the printings. Later definitive issues, up to year 2016 did not have additional printings. In the summary we analyse what was gained and what was lost regarding the changes in additional printings of definitive stamps of Republic of Srpska.

Airport in Pancevo (1923-2013) - Dragana Ruzic 65

The history of commercial aviation in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes began in 1922, when a French-Roumanian company for air transport CFRNA (Compagnie Franco-Roumaine de Navigation Aérienne) known as Franco- Roumaine, the first operative transcontinental air line in the world, submitted a request to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes for approval of landings on their air-route from Paris to Bucharest and Constantinople. The planes transported paying passengers and carried airmail. On March 25th 1923, the first plane with passengers Bleriot SPAD C.46, landed at the Pančevo airport. It was the first international flight of a regular long distance route in the Kingdom: Paris – Strasburg (Neuhof) – Prague (Kbely) – Vienna (Aspern)–Budapest (Matyásföld) – Pančevo – Bucharest (Băneasa) – Constantinople. The planes did not operate between November 15th and February 15th, sometimes until March 15th, due to bad weather conditions.

Miodrag R. Vuković

Serbian Military Postal System in Exile 1916 – 1918

Belgrade 2016

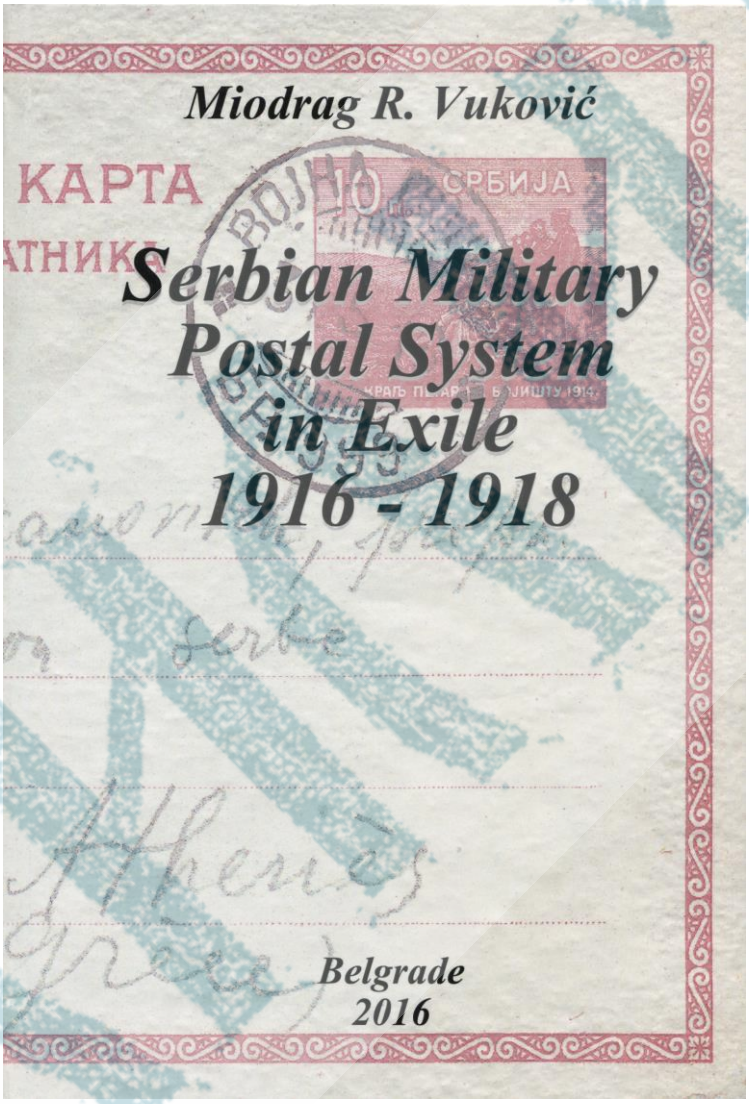

Издање на енглеском језику, тврди повез, 224 странеФормат: 160 x 240 mm
Штампа: пун колор на фином премазном папиру

Цена: 3000 динара

Књигу је могуће купити у клубу филателиста у Београду
или је поручити путем и-мејл адресе: **filatelisticki.glasnik@gmail.com**

МИХАИЛ М. ОБРЕНОВИЋ III

по милости божијој и вољи народа

КЊАЗ СРПСКИ

ПРОГЛАШАВАМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ, ДА ЈЕ ДРЖАВНИ САВЕТ РЕШИО, И ДА СМО МИ ОДОБРИЛИ И ОДОБРАВАМО:

ЗАКОН О ПОШТАМА

Чл. 1.

Поште, као саобраћајно средство, служиће за пренос писама, аманета и осталих ствари и путника.

Чл. 2.

Поште установљавати и држати по Србији искључно је право државе, и нико други не ће смети установити нити држати пошту нити друго што, што би могло служити периодичноме пренашању писама.

Али никоме није забрањено, да своја писма по своме слузи или нарочитоме одасланику или по улученој прилици може куда и коме хоће послати.

Чл. 3.

Све поште стоје под непосредним надзором и налозима министра унутрашњих дела.